

ห้องประชุม 301
ด้านทฤษฎีและการออกแบบ
งานสถาปัตยกรรม
และสถาปัตยกรรมภายใน

การวิเคราะห์พื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ตามกรอบคิดจินตภาพเมือง
เพื่อส่งเสริมโครงสร้างจินตภาพเมืองเพื่อการท่องเที่ยว
The Old Town Chiang Mai Area Analysis of the Conceptual Imagery
City to Promote the Visual Imagery of the City for Tourism

ดร. โชคอนันต์ วาณิชย์เลิศนาศาร

Chokanan Wanitlerthanasarn, Ph.D.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E-mail: chokanan@mju.ac.th

บทคัดย่อ

จริงหรือไม่ที่การสร้างการรับรู้และจดจำสถานที่นั้นมีนัยสำคัญต่อการอ่านเมือง โดยเฉพาะเมืองเก่าเชียงใหม่ มีลักษณะรูปร่างทางกายภาพเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีคูน้ำโบราณล้อมรอบ และปัจจุบันมีการพัฒนาภายใต้เทศบาลนครเมืองเชียงใหม่ที่ต้องการให้ประชากรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทำให้สังคมในเขตพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน นำมาซึ่งสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะผิดแปลกไปจากอดีตเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากนั้นอาจหมายถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจแต่สิ่งที่ท้องถิ่นยังขาดการพิจารณา คือ การส่งเสริมบรรยากาศด้านสภาพแวดล้อมเมืองเก่าต่อการรับรู้จดจำของผู้คนในพื้นที่รวมถึงนักท่องเที่ยว และเพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมโครงสร้างจินตภาพเมืองเก่าเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะหาแนวทางในการส่งเสริมบริบทโดยรวมของพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ โดยนำกรอบแนวความคิดจินตภาพเมือง มาเป็นแนวปฏิบัติหลักในการวิเคราะห์โครงสร้างจินตภาพของพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ เพื่อการซ่อมสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่อการรับรู้และจดจำในองค์ประกอบต่างๆ อาทิเช่น การปรับปรุงภูมิทัศน์ของเส้นทางเดินขอบ ชุมทาง และย่านในเขตเมืองเก่ารวมถึงจุดหมายปลายทางของสถานที่ที่จะส่งผลให้โครงสร้างจินตภาพเมืองเก่าเชียงใหม่มีความชัดเจนไม่ก่อให้เกิดความสับสนในสภาพแวดล้อม อีกทั้งยังก่อให้เกิดความประทับใจแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว

คำสำคัญ: เมืองเก่าเชียงใหม่ จินตภาพ การท่องเที่ยว

Abstract

Is it true that creating, recognizing, and memorizing places has significant implications for city reading? Especially, Chiang Mai Old Town of which the physical shape is a four-square shape and an ancient moat is enclosed. Currently, the Old Town is under developed by Chiang Mai city municipality. The need for a better living society in the Chiang Mai Old Town has changed dramatically; especially, the infrastructure development has brought about buildings

that present different characteristics away from the past. These could mean the growth of economic but it lack of strategy in encouraging the perception of the ancient environment of the Old Town for local people and tourists. In order to find a way to promote the imagery of the old city of Chiang Mai, the purpose are (i) to find a way to promote the overall context of Chiang Mai Old Town. By framing the conceptual imagery of the city, this is the main way of analyzing the imagery of Chiang Mai Old Town. (ii) To repair the physical environment to perception, and memorize elements such as improving the landscape of the Junction, Node, Path, as well as landmarks of the location. This will results in the distinction of imaginary structure of Chiang Mai Old Town. And this does not cause confusion in the environment while it will make people and tourist impressive.

Keywords: Chiang Mai Old Town, Imaginary Structure, Tourism

1. ที่มาและความสำคัญ

พื้นที่ภายในสี่เหลี่ยมคูเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวความเป็นมาในอดีตมากมายและในหลักฐานจารึกที่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มขึ้นในสมัยพญามังรายกษัตริย์องค์ที่ 25 แห่งราชวงศ์ลาว เชื้อสายปู่เจ้า ลาวจก (สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2553) จากประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานในอดีต จวบจนปัจจุบันนำมาซึ่งความประทับใจในบริบททางกายภาพ อาคารสิ่งแวดล้อมพิเศษหรือเมืองทั้งเมืองนั้น เป็นสิ่งที่เรารับรู้ได้จากกายภาพจริง ฉะนั้น มนุษย์กับสภาพแวดล้อมจึงมีความสัมพันธ์และผูกพันกันอย่างแนบแน่น เป็นความผูกพันที่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ในอดีตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมนั้นถูกกำหนดโดยธรรมชาติ แต่ปัจจุบันความสัมพันธ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป โดยมนุษย์จะใช้ความสามารถนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ๆ เข้ามาควบคุมสภาพแวดล้อมเมือง สาเหตุก็เนื่องมาจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ได้เข้ามามี

บทบาทในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่ไม่เพียงแต่เพิ่มจำนวนและปริมาณเท่านั้น แต่ยังเป็นการเพิ่มความต้องการจำนวนการใช้พื้นที่ที่มีอยู่จำกัดในเขตพื้นที่เมืองเก่า และขณะเดียวกันการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดคุณภาพการดำรงชีวิตและคุณภาพทางสังคมเกิดความเหลื่อมล้ำ ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น ปัญหาสภาพแวดล้อมเมืองและปัญหาความเสื่อมโทรมของพื้นที่นับเป็นปัญหาที่ค่อย ๆ สะสมแผ่ขยายขอบเขตมากขึ้นโดยที่ประชาชนในพื้นที่ไม่รู้สึกระยะที่แผนพัฒนาต่าง ๆ รวมถึงนโยบายของการพัฒนาของท้องถิ่นดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นผลทำให้เมืองเปลี่ยนภาพลักษณ์ไป ทำให้ไม่ได้นำถึงเรื่องสภาพแวดล้อม ตลอดจนถึงการดูแลรักษามรดกด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

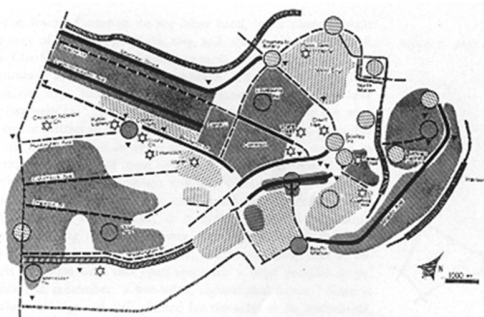
วันนี้เมืองเก่าเชียงใหม่มีบทบาทที่สำคัญในระดับต้น ๆ ของประเทศไทยในมิติทางด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศิลปวัฒนธรรม ด้วย

เส้นแบ่งอาณาเขต ระหว่างส่วนหนึ่งกับอีกส่วนหนึ่ง หรือหยุดความต่อเนื่องกัน เป็นตะเข็บเชื่อม 2 ส่วนเข้าด้วยกันเช่นชายฝั่งคลองคูเมืองทางรถไฟ

2.3 ย่าน (Districts) เป็นบริเวณที่มีขนาดปานกลางถึงใหญ่ของเมืองที่มีเอกลักษณ์เกิดขึ้นเนื่องจากลักษณะเฉพาะร่วมกันบางอย่างของบริเวณนั้น เช่น ย่านการค้า ย่านการศึกษา ย่านที่พักอาศัย

2.4 ชุมทาง (Nodes) เป็นจุดศูนย์กลางของเส้นทาง เช่น สี่แยก ชุมทางสถานีขนส่ง จุดพักเปลี่ยนยานพาหนะ ชุมทาง เป็นจุดเด่นของย่านซึ่งชุมทางทำหน้าที่เป็นเหมือนสัญลักษณ์โดยมีความสัมพันธ์กับเส้นทาง คือ เป็นสถานที่ที่เส้นทางมาบรรจบกันหรือพบกัน

2.5 จุดหมายตา (Landmark) เป็นจุดอ้างอิงเช่นเดียวกับชุมทาง แต่ไม่สามารถเข้าไปใช้ได้เหมือนชุมทาง โดยมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างจากสภาพแวดล้อมโดยรอบ เพื่อเป็นที่หมายตาและใช้อ้างอิงทิศทาง

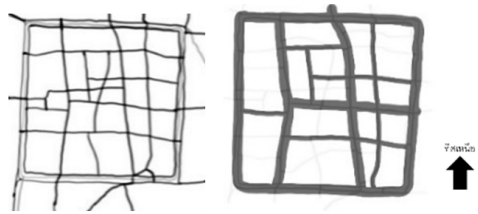
รูปที่ 2 แบบอย่างลักษณะของการบันทึกจินตภาพที่มองเห็นของเมือง BOSTON ที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม เควิน ลินช์ (Lynch, 1960)

3. การวิเคราะห์โครงสร้างทางกายภาพเมืองเก่าเชียงใหม่

ในการวิเคราะห์โครงสร้างจินตภาพเมือง

เก่าเชียงใหม่ ตามกรอบแนวความคิดจินตภาพเมืองของ เควิน ลินช์ (Kevin Lynch) นั้นผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประกอบกับการเขียนแผนที่เมืองเก่าเชียงใหม่จากความทรงจำ (Mental map) ในช่วงฤดูหนาวของปี (พ.ย.-ก.พ.) ปี พ.ศ. 2559 เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่จะหาแนวทางในการส่งเสริมจินตภาพโดยรวมของพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็น 2 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 100 คน กลุ่มที่ 2 นักท่องเที่ยว จำนวน 200 คน ผลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลขององค์ประกอบทั้ง 5 ตามกรอบคิดจินตภาพเมือง สรุปได้ดังนี้

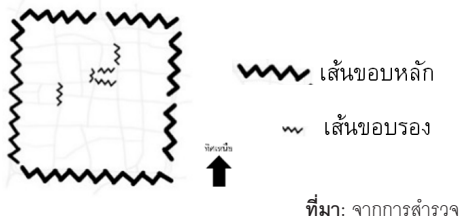
3.1 เส้นทาง (Paths) จะกำหนดเป็น 2 ลักษณะคือ เส้นทางหลัก และเส้นทางรอง เส้นทางหลักที่ปรากฏ จะมีความเด่น ความชัดเจนในลักษณะของแนวแกนของเมือง โดยเฉพาะแนวแกนทิศเหนือ-ทิศใต้ ทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก และเส้นทางที่ลัดไปกับรูปลักษณะเมืองเรขาคณิต (สี่เหลี่ยมจัตุรัส) เส้นทางรองสามารถรับรู้ได้จากเส้นทางที่เมืองค้ำประกอบสำคัญ อาทิเช่น วัด และสถานที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ซึ่งจะปรากฏตามเส้นทางที่มีขนาดเล็ก (ถนนซอย)

ที่มา: จากการสำรวจ
 รูปที่ 3 การรับรู้เส้นทางหลัก (ขวา) / รอง (ซ้าย) ในพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ที่มีลักษณะตารางเส้นทาง

3.2 เส้นขอบ (Edges) เส้นขอบหรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคในการเข้าถึงแต่มีความเด่นชัดต่อ

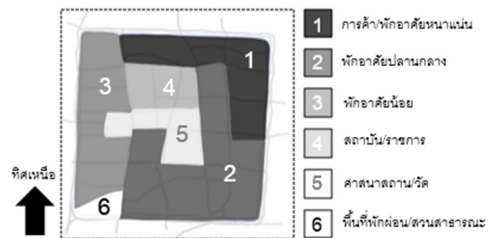
การรับรู้สองระดับด้วยกัน คือ เส้นขอบหลัก จะมีลักษณะความชัดเจน อาทิ แนวเขตคูคลองรอบพื้นที่เมืองเก่าและเส้นขอบรองที่ปรากฏตามสถานที่ที่มีการปิดล้อมพื้นที่ระหว่างเส้นทางที่เข้าถึงกับสภาพแวดล้อมต่อพื้นที่นั้นๆ จากการสำรวจ พบว่า มีอยู่ 2 พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่บริเวณลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ และพื้นที่วัดพระสิงห์ที่อยู่ในตำแหน่งแนวแกนเมืองทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก

รูปที่ 4 การรับรู้เส้นขอบหลัก/รอง ในพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่

3.3 ย่าน (Districts) เป็นบริเวณที่มีขนาดปานกลางถึงใหญ่ของเมืองที่มีเอกลักษณ์เกิดขึ้นเนื่องจากลักษณะเฉพาะร่วมกันของบริเวณนั้นจากการเก็บข้อมูลพบว่าย่านในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ประกอบไปด้วย 6 ลักษณะกิจกรรมที่มีเอกลักษณ์ชัดเจน 1) พื้นที่ย่านพาณิชยกรรมในบริเวณพื้นที่ด้านทิศตะวันออกของเมืองบริเวณประตูช้างเผือก วนขวามาทางแจ่งศรีภูมิ ประตูท่าแพ และแจ่งชะต้าวนขวาไปจรดประตูเชียงใหม่ 2, 3) พื้นที่ย่านพักอาศัยของเมืองเก่าจะปรากฏเป็นสองพื้นที่คือพื้นที่แรกจะอยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันตกของเมืองบริเวณแจ่งหัวรินยาวลงมาจากทิศใต้ของเมืองมีลักษณะเป็นพื้นที่พักอาศัยหนาแน่นน้อย และอีกพื้นที่คือบริเวณหลังตลาดประตูเมืองเชียงใหม่ ในฝั่งทิศใต้ของเมืองเป็นพื้นที่พักอาศัยหนาแน่นปานกลาง

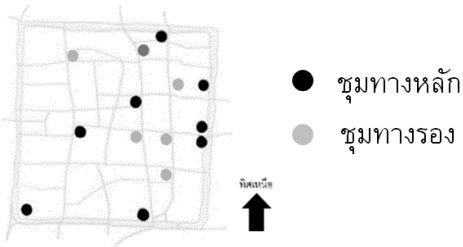
4) ย่านสถาบันการศึกษา ที่มีความชัดเจนอย่างมากด้วยตำแหน่งที่ตั้งขนานไปกับเส้นทางหลักของเมืองในแนวแกนเหนือ-ใต้ และมีพื้นที่ขนาดใหญ่ เชื่อมต่อถึงพื้นที่หน่วยงานราชการ ที่ตั้งอยู่ใจกลางของพื้นที่เมืองเก่าจึงเป็นที่เด่นชัดทั้งที่โล่งว่าง และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะสมมาตรจึงชัดเจนต่อการรับรู้โครงสร้างจินตภาพ 5) พื้นที่ย่านศาสนา จากรับรู้จินตภาพเมืองในมิติของย่านศาสนานั้นมีความชัดเจนของบริบทโดยรวมที่นักท่องเที่ยวและประชาชนสามารถรับรู้ได้จากตำแหน่งแนวแกนเมืองด้านทิศตะวันออก-ตกของถนนราชดำเนิน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางด้านสถาปัตยกรรมและกลุ่มกิจกรรมที่มีความเชื่อมโยงต่อวัฒนธรรมในพื้นที่ 6) พื้นที่นันทนาการของเมือง ที่เด่นชัดที่สุดจะเป็นพื้นที่สวนสาธารณะของเมืองคือหนองบวหาดซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองติดกับแจ่งกู่เฮือง

รูปที่ 5 การรับรู้ลักษณะทั้ง 6 กิจกรรมที่แสดงความเป็นย่าน ในพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่

3.4 ชุมทาง (Nodes) การรับรู้จินตภาพในมิติชุมทางของพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่นั้น จะพบตามสถานที่สำคัญๆ ของพื้นที่นอกเหนือไปจากวัดเก่าแล้ว ยังพบตามสถานที่ต่างๆ เหล่านี้ อาทิ เช่น ตลาดสมเพชร ตลาดประตูเมืองเชียงใหม่ ตลาดกลางเวียง สวนสาธารณะหนองบวหาด ร้านอาหารที่เป็นแหล่งนัดพบของประชาชนใน

พื้นที่รวมถึงนักท่องเที่ยว โดยมากจะกระจุกตัวเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ในบริเวณพื้นที่ฝั่งทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเก่า หรือเรียกว่าบริเวณแจ้งศรีภูมิ ซึ่งลักษณะพื้นที่เป็นตลาด เกสเฮ้าส์ ร้านกาแฟ ร้านเช่ารถจักรยานยนต์ของกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

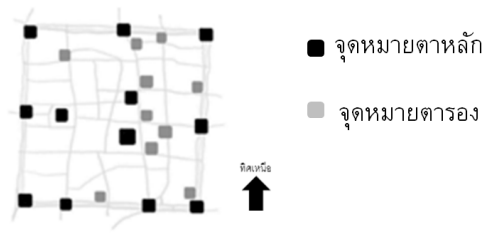

ที่มา: จากการสำรวจ

รูปที่ 6 การรับรู้ชุมทาง/จุดรวมพล หลัก/รองในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของเมืองเก่า

3.5 จุดหมายตา (Landmark) หรือภูมิ

สัญลักษณ์เป็นจุดอ้างอิง เช่นเดียวกับกับชุมทาง แต่ไม่สามารถเข้าไปใช้ได้เหมือนชุมทาง เป็นสิ่งปรากฏทางกายภาพที่แตกต่างจากสภาพแวดล้อมหรือเป็นที่หมายตาสามารถใช้อบอกทิศทาง พบว่าจุดหมายตาหรือภูมิสัญลักษณ์ในมิติการรับรู้สามารถกำหนดได้เป็น 2 ระดับ คือ จุดหมายตาหลัก ได้แก่ ประตูเมืองต่างๆ 5 ประตู 4 แจ่ง ดังนี้ ประตูช้างเผือก ประตูท่าแพ ประตูเชียงใหม่ ประตูสวนปรุง ประตูสวนดอก แจ่งหัวริน แจ่งศรีภูมิ แจ่งขะต้ำ และแจ่งกู่เฮือง นอกจาก 5 ประตู 4 แจ่งแล้ว จุดหมายตาระดับรองลงมาที่ชัดเจนคือสถาปัตยกรรมที่สะท้อนความเป็นจุดอ้างอิงอีก 3 พื้นที่ คือ บริเวณพื้นที่ลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ วัดเจดีย์หลวง และวัดพระสิงห์ เหล่านี้มีความเด่นชัดด้วยองค์ประกอบของช่องมองของเส้นทางที่มีส่วนส่งเสริมการรับรู้ของจุดหมายตา

ที่มา: จากการสำรวจ

รูปที่ 7 การรับรู้จุดหมายตา หลัก/รองในพื้นที่อาทิ ประตูเมือง แจ่งเมืองและโบราณสถานในเมืองเก่า

4. ผลการวิเคราะห์ที่ได้

จากผลการวิเคราะห์พื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ตามกรอบคิดจินตภาพเมืองเพื่อส่งเสริมโครงสร้างจินตภาพเมืองเก่าเชียงใหม่ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวพบว่า จากการลงสำรวจพื้นที่จริงและจากการสัมภาษณ์ประชาชนรวมถึงนักท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองเก่านั้น ประเด็นการรับรู้องค์ประกอบทั้ง 5 จากกรอบแนวคิดจินตภาพเมือง พบว่า กลุ่มเป้าหมายสามารถรับรู้และระบุสถานที่ได้แบบเป็นจุดๆ ซึ่งไม่สามารถเขียนเป็นแผนที่โดยรวมได้ ด้วยเหตุของพื้นที่เมืองเก่า มีรูปร่างทางเรขาคณิตที่เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส จึงทำให้การรับรู้เมืองจะเน้นที่กิจกรรมและประสบการณ์ตรงที่มีต่อพื้นที่มากกว่า เช่น ถ้าเป็นนักท่องเที่ยวก็จะรับรู้บริเวณรอบๆ ที่พักเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกันกับงานวิจัยที่กล่าวว่า จินตภาพเป็นการสร้างภาพหรือย้อนภาพเพื่อสร้างประสบการณ์ให้เกิดขึ้นในใจ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีของชูศักดิ์ พัฒนามนตรี (2550, น.15-16) การเกิดจินตภาพของการรับรู้สถานที่จึงจำเป็นจะต้องมีการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมในการที่จะให้ผู้คนได้เข้าถึงพื้นที่ต่างๆ และจดจำสถานที่ตลอดจนสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้นๆ สอดคล้องกับสุรางค์ ไคว์ตระกูล (2533, น. 3) ได้กล่าวไว้ว่า

จินตภาพ คือ ความสามารถในการสร้างประสบการณ์ การรับรู้ในใจที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหว และ ความรู้สึกต่าง ๆ โดยปราศจากสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้น จากภายนอก จินตภาพเป็นประสบการณ์ทางด้าน ความรู้สึกนึกคิด เช่น การได้เห็น การได้ยิน การ ได้ฟังความ ซึ่งได้จากประสบการณ์ในการนึกคิด โดยอาศัยความจำ การเห็นภาพจากภายในโดย การระลึกถึง หากเป็นภาพที่เกิดจากสิ่งเร้าภายนอก ก็จะเป็นประสบการณ์ที่ได้รับมาก่อน การสร้าง จินตภาพจะเป็นสภาวะความรู้สึกต่าง ๆ

5. ข้อเสนอนแนะ

จากการศึกษาองค์ประกอบทั้ง 5 ตาม กรอบคิดจินตภาพเมืองของ เควิน ลินซ์ (Kevin Lynch) และเพื่อให้เกิดการรับรู้จินตภาพเมือง เก่าเชียงใหม่ จำเป็นที่จะต้องออกแบบโครงสร้าง จินตภาพเมืองให้มีความเชื่อมโยงของแต่ละองค์ ประกอบเพื่อให้เกิดการรับรู้จดจำ และอ่านเมือง ได้ จำเป็นที่จะต้องทำการปรับปรุงองค์ประกอบ ต่าง ๆ ดังนี้

5.1 เส้นทาง (Paths) ควรปรับปรุงภูมิทัศน์ บนเส้นทางหลัก 2 สาย คือ ถนนสายพระปกเกล้า กับถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นแนวแกนเมืองด้านทิศ เหนือ-ทิศใต้, ทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ซึ่งมีความสำคัญในลักษณะของแนวแกนเมือง รวมถึงปรับปรุงพื้นที่ทางเดินเท้าเพื่อการรองรับการ เข้าถึงยังพื้นที่ต่าง ๆ และในการออกแบบต้อง คำนึงถึงหลัก Universal Design หรือความเป็น อารยะสถาปัตยกรรม

5.2 เส้นขอบ (Edges) ต้องเสริมสร้างสภาพ แวดล้อมบริเวณแนวรอบคลองคูเมืองให้เกิด พื้นที่ร่มเงาตลอดจนการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกต่างบนพื้นที่ทางเท้าเพื่อให้เกิดการใช้ งานอย่างเต็มประสิทธิภาพ

5.3 ย่าน (Districts) จำเป็นที่จะต้องส่งเสริม ให้เกิดกิจกรรมของกลุ่มชุมชนต่าง ๆ รวมถึงการ พัฒนาความเป็นละแวกบ้าน เพื่อให้เมืองเก่าเชียงใหม่ มีชีวิตชีวา นอกเหนือจากการจัดให้มีถนนคนเดิน

5.4 ชุมทาง (Nodes) ส่งเสริมให้มีพื้นที่ รองรับกิจกรรมระดับชุมชนเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นประกอบกับเชียงใหม่ เป็นเมืองที่มีกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมประเพณี จำนวนมากแต่มีพื้นที่รองรับการจัดงานเพียง ลานประตูท่าแพและลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์

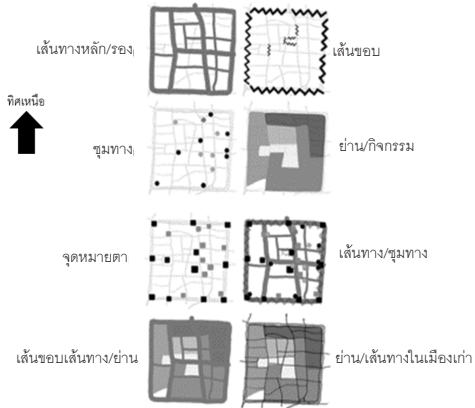
5.5 จุดหมายตา (Landmark) ควรมีการ ปรับแต่งภูมิทัศน์บริเวณ โดยรอบโบราณสถาน เพื่อเสริมสร้างให้เป็นจุดหมายตาในระดับพื้นที่ ชุมชน และเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของการรับรู้ จัดจำสถานที่ในระดับพื้นที่เมืองเก่า นอกเหนือ จากดอยสุเทพที่เป็นจุดหมายตาระดับเมือง

6. สรุป

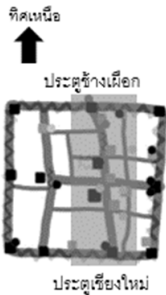
การเสริมสร้างบรรยากาศด้านสภาพแวดล้อม เมืองเก่าเชียงใหม่ต่อการรับรู้จดจำของผู้คนใน พื้นที่รวมถึงนักท่องเที่ยว และเพื่อหาแนวทาง ในการส่งเสริมโครงสร้างจินตภาพเมืองเก่า เชียงใหม่ จากการศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ลักษณะ ทางกายภาพพื้นที่ ตามกรอบคิดจินตภาพเมือง (Image of the city, Kevin Lynch) (ดังรูปที่ 8-10) พบว่า การที่คนรับรู้จนกระทั่งสามารถอ่านกายภาพ ของเมืองได้นั้น จำเป็นจะต้องส่งเสริมให้สภาพ แวดล้อมเมืองหรือองค์ประกอบของเมืองนั้น ๆ ให้เป็นตัวกระตุ้นสร้างมโนทัศน์บนรากฐานของ องค์ประกอบเมืองหรือภูมิทัศน์เมือง จึงจะทำได้ การรับรู้ทางจินตภาพชัดเจน ส่งผลให้ผู้ที่มา เยี่ยมเยือนสามารถอ่านเมืองออก ไม่หลงทาง รวมถึงการจดจำสถานที่ได้อย่างเป็นระบบนอก เหนือจากการท่องเที่ยวเพื่อความเพลิดเพลิน

10 การวิเคราะห์พื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ตามกรอบคิดจินตภาพเมืองเพื่อส่งเสริมโครงสร้างจินตภาพเมืองเพื่อการท่องเที่ยว ดร. โชคอนันต์ วาณิชย์เลิศธนาสาร

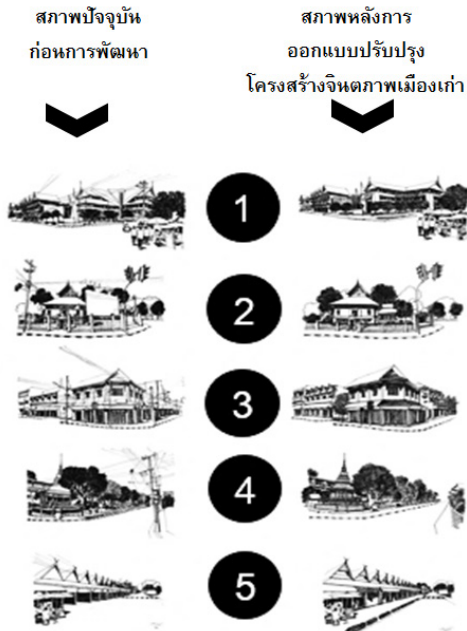
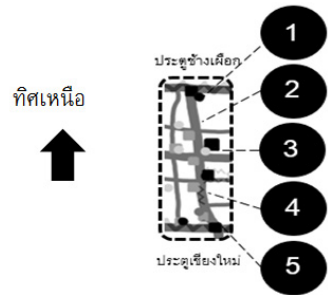
และยังสอดคล้องกับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองที่มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เจกเช่นเมืองเก่าเชียงใหม่

รูปที่ 8 การรับรู้องค์ประกอบทั้ง 5 จากการศึกษาพื้นที่ภายในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ ที่มา: จากการสำรวจ

รูปที่ 9 มังแสดงตัวอย่างโครงสร้างจินตภาพบนถนนพระปกเกล้า ที่มา: จากการสำรวจ

รูปที่ 10 แสดงการแบบการออกแบบปรับปรุงโครงสร้างจินตภาพพื้นที่แนวแกนเมืองทิศเหนือ-ใต้ (ถนนพระปกเกล้า)

รายการอ้างอิง

- กำธร กุลชล. (2545). *การออกแบบชุมชนเมือง คืออะไร การหาคำตอบในรอบ 40 ปี*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชูศักดิ์ พัฒนะมนตรี. (2550). เป้าหมายของความสำเร็จในการแข่งขันกีฬา. *วารสารวิทยาศาสตร์การกีฬา*, 8(92), 15-16.
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. (2554). *การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2541). *พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม*. *มูลสารทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2553). *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุรางค์ ไคว์ตระกูล. (2533). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Gordonm, C. (1961). *Townscape*. London, England: Architectural Press.
- Kevin, L. (1960). *The image of the city*. London, England: The M.I.T. Press.

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ภายในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ

กรณีศึกษาอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

The Change of Interior Space in Tai-Lue Vernacular Dwellings in Chiangkham District, Phayao Province

เมธิศา ถวิลวงศ์¹ และ รศ. จันทน์ เพชรานนท์²

Metisa Thawinwong¹ and Assoc. Prof. Jantanee Bejrananda²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

E-mail: kimintectint@gmail.com¹, bjantanee@gmail.com²

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อเชียงคำที่เกี่ยวข้องกับผังพื้นและพัฒนาการของพื้นที่ใช้สอยภายในจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในและสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ภายในเรือนให้เหมาะสมต่อการใช้งานอนาคต ด้วยการสำรวจพื้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ 4 ตำบล 8 หมู่บ้าน ในอำเภอเชียงคำจังหวัดพะเยาโดยศึกษาลักษณะของสถาปัตยกรรมทั้งภายในและภายนอกจากข้อมูลพื้นฐานเดิมจำนวน 31 หลัง พบว่า เรือนไทลื้อที่ยังคงเอกลักษณ์วัฒนธรรมความเป็นไทลื้อมีจำนวน 7 หลัง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ภายใน ปัจจัยทางวัสดุและอุปกรณ์ก่อสร้างส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนทั้งภายนอกและภายใน ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมไปตามยุคสมัยส่งผลต่อการเปลี่ยนสภาพพื้นที่ภายในที่มีการเครื่องเรือนที่ใช้ภายในเพิ่มเติม ปัจจัยทางสภาพเศรษฐกิจส่งผลถึงการแยกเรือนและลดจำนวนสมาชิกภายในเรือน เนื่องจากการเคลื่อนย้ายการทำงานไปสู่เมืองใหญ่ ทำให้พื้นที่บางส่วนไม่ถูกใช้งานหรือเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอย การศึกษานี้เป็นการศึกษานำร่องเพื่อที่จะศึกษาการปรับเปลี่ยนกิจกรรมและพฤติกรรมการใช้งานของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อที่มีการปรับเปลี่ยนสภาพสถาปัตยกรรมในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตต่อไป

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ภายใน เรือนพื้นถิ่น ไทลื้อ

Abstract

This research studies about change of interior space in Tai Lue vernacular dwellings in terms of floor plan and revolution of interior space from past to present. Research objectives are to analyze factors that affect change of interior space and initiate development guideline to improve utility space for future usage. Survey areas include 4 Sub-districts and 8 villages of Tai Lue people in Chiangkham District, Payao. According to study of interior and exterior architecture

in 31 Tai Lue houses of data base , there are 7 Tai Lue dwellings that maintain Tai Lue's cultures. Findings shown that change of climate causes change of internal space, while equipment and construction materials affect change of internal and external architecture of the dwelling. Cultures that vary by generation of societies affect change of interior space that uses furniture for decoration. Economic factor leads to separation of household and fragmentation of family members according to career shift to urban area; therefore, some areas are not fully utilized. This research is pilot study that explores change of activities and space utilization of architectural adaptation in Tai Lue dwellings at present and in the future.

Keywords: Change of Interior Space, Vernacular Dwellings, Tai-Lue

1. ที่มาและความสำคัญ

ปัจจุบันประเทศไทยเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องของแนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และภูมิปัญญาพื้นถิ่น การคืนสู่รากเหง้าตัวตน โดยทำการสืบค้นถึงประวัติความเป็นมา คุณค่าต่างๆ ของวัฒนธรรมอันบูรณาการอยู่ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ภูมิปัญญาของแต่ละพื้นที่ แล้วนำมาปรับประยุกต์เพื่อสืบทอดคุณค่าเหล่านั้นอย่างเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันที่แตกต่างไปจากอดีตซึ่งอยู่บนรากฐานของการเคารพต่อบรรพบุรุษของเผ่าพันธุ์และชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่สืบทอดและถ่ายทอดต่อกันมา การคืนสู่รากเหง้าทำให้เข้าใจวิถีของผู้คนในอดีต เข้าใจความสัมพันธ์อันดีและสมดุลที่ผู้คนมีต่อธรรมชาติ

ชาติพันธุ์ “ไท” เป็นชนชาติที่มีประวัติความเป็นมาอันช้านาน มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดทั้งวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย รวมถึงการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะชุมชน และสถาปัตยกรรม เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของชาวไทยมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของชนกลุ่มอื่น ในปัจจุบันอาณาจักรของชาติพันธุ์ไทที่เคยมีในอดีต ได้ตก

อยู่ใต้การปกครองของประเทศต่างๆ จึงมีการเปลี่ยนผ่านการปกครอง และตกอยู่ในสภาวะที่ถูกห้อมล้อมจากกลุ่มชนวัฒนธรรมอื่นหลายยุคหลายสมัย (ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติคุณ, 2548)

“คนลื้อ” เป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยในภาคใต้ของประเทศไทยและทางตอนเหนือของลาว (Morman, 1965) ไทลื้อ เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อยู่ทางเหนือของคาบสมุทรมอินโดจีนประกอบด้วยกลุ่มใหญ่หลายกลุ่ม ได้แก่ ไทเขิน ไทยวน ไทลื้อ และไทใหญ่ ไทลื้อมีถิ่นฐานเดิมอยู่สิบสองปันนาคนจีนมักเรียกไทลื้อในจีนว่า “ไทน้ำ” เพราะทำนาในน้ำ (ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556) คนไทลื้ออพยพจากสิบสองปันนาไปในหลายพื้นที่ปัจจุบันมีชุมชนไทลื้อที่กระจายตัวอยู่ในหลายจังหวัดของภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน น่าน แพร่ และพะเยา ด้วย โดยชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยาที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้ค่อนข้างสมบูรณ์และเป็นที่ยู่ออย่างแพร่หลาย โดยไทลื้อในจังหวัดพะเยากระจายตัวอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ โดยที่ส่วนใหญ่แล้วจะพบมากที่สุดในพื้นที่อำเภอภูซางและอำเภอเชียงคำ

ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งของอำเภอเชียงคำ

อำเภอเชียงคำตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดเชียงราย (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดพะเยา) เป็นแหล่งที่อยู่ของลื้อหลายหัวเมือง ที่อพยพมาจากเมืองต่างๆ ในเขตมณฑลยูนนานตอนใต้และอินโดจีนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ชุมชนชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่เป็นเครือญาติหรือมาจากหมู่บ้านเดียวกันในสิบสองปันนา บางชุมชนตั้งชื่อตามหมู่บ้านเดิมที่ตนจากมา (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547)

การศึกษาและทำความเข้าใจถึงมุมมองในเชิงสังคมและสถาปัตยกรรม รวมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกและภายในจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาลักษณะพื้นที่ภายในเพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือนพื้นดินไทลื้อเชียงคำที่เกี่ยวข้องกับผังพื้นที่และพัฒนาการของพื้นที่ใช้สอยจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพฤติกรรมมนุษย์และสภาพแวดล้อมและนำผลการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายใน และสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ภายในเรือนพื้นดินไทลื้อให้เหมาะสมต่อการใช้งาน

2. วัตถุประสงค์

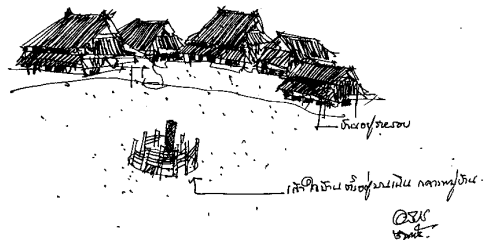
1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนพื้นดินชาติพันธุ์ไทลื้อเชียงคำบนผังพื้นเรือนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ภายในเรือนพื้นดินไทลื้อเชียงคำให้เหมาะสมกับวิถีกลุ่มไทลื้อเชียงคำในปัจจุบันและอนาคต

3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แบ่งประเด็นศึกษาเพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับไทลื้อเชียงคำ ดังนี้

3.1.1 การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านไทลื้อและสภาพแวดล้อม

หมู่บ้านไทลื้อสิบสองปันนามีลักษณะการตั้งถิ่นฐานทางกายภาพทั้งแบบเป็นหมู่บ้านพื้นราบและหมู่บ้านที่เกาะกลุ่มกันไปตามความลาดชันของเนินเขา (รูปที่ 2) (อรศิริ ปานินท์, 2533)

ที่มา: อรศิริ ปานินท์, 2533

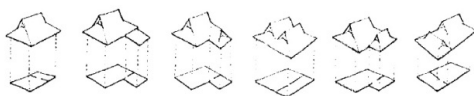
รูปที่ 2 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านไทลื้อ

โดยลักษณะการตั้งเรือนในสิบสองปันนามีความสอดคล้องใกล้เคียงกับภูมิประเทศส่วนใหญ่ของเชียงคำซึ่งเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาส่วนใหญ่จะนิยมตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มอยู่ริมฝั่งแม่น้ำหรือลำห้วย เกาะกลุ่มไปตามริมแม่น้ำ โดยใช้

ประโยชน์จากแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำลาวและแม่น้ำอิง และที่พบรองลงมาคือ หมู่บ้านที่เกาะกลุ่มกันไปตามความลาดชันของเนินเขา โดยมักจะเป็นหมู่บ้านที่ขยายออกมาจากหมู่บ้านหลัก รวมถึงหมู่บ้านที่อพยพมาจากแหล่งอื่นภายหลัง อย่างไรก็ตามเนื่องจากชาวไทลื้อดำรงชีพด้วยวิถีการเกษตรซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรดินและน้ำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยองค์ประกอบหลักของหมู่บ้านถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วนสำคัญ คือ พื้นที่อยู่อาศัยพื้นที่ทางจิตวิญญาณ พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านและพื้นที่ทางเกษตรกรรม (ฐาปนีย์ เจริญระยา, 2558)

3.1.2 ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

การแบ่งรูปแบบเรือนไทลื้อสามารถพิจารณาจากลักษณะของหลังคา ที่เกิดจากการพลิกแพลงหรือต่อเติมทางหลังคาทรงมะนิลาหรือปั้นหย่าจั่วได้เป็นหลายรูปแบบแบ่งได้เป็น 1) แบบเรือนเดี่ยว 2) แบบเรือนเดี่ยวซีกหลังคาเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยด้านข้าง 3) แบบเรือนเดี่ยวต่อมุขเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยด้านข้างและพื้นที่นั้นไม่ถูกกดโดยความลาดของหลังคา 4) แบบเรือนแฝดมีปีกนกครอบรอบด้านกลางเรือนมีรางรินเชื่อมหลังคา 5) แบบเรือนแฝดเยื้องเพิ่มพื้นที่ด้านข้างแต่ยกจั่วส่วนต่อเป็นหลังใหม่เชื่อมด้วยรางริน 6) แบบเรือนขวาง เป็นการเพิ่มพื้นที่ด้านสกัดของเรือน ตั้งจั่วขวางกับเรือนประธาน (ฐาปนี 3) (วนิดา พึ่งสุนทร, 2533)

ที่มา: วนิดา พึ่งสุนทร, 2533
รูปที่ 3 รูปทรงหลังคาไทลื้อทั้ง 6 แบบ

3.1.3 องค์ประกอบของผังพื้นเรือนและพื้นที่ใช้สอย

อรศิริ ปานินท์ (2539) ระวีวรรณ โอพารัตน์มณี (2556) และฐาปนีย์ เจริญระยา (2558) กล่าวว่าตรงกันว่า องค์ประกอบต่างๆ ในเรือนไทลื้อมีความคล้ายคลึงกับเรือนไทลื้อล้านนา แต่อาจเรียกชื่อต่างกันไปตามภาษาถิ่น พื้นที่ใช้สอยหลักอยู่บนเรือน แบ่งออกเป็นส่วนตัวต่างๆ ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันโดยจำแนกองค์ประกอบได้ดังนี้

เมื่อเข้าสู่เรือนพื้นที่ต่อกจากบันไดบ้านได้แก่

- 1) **จานฮ่อม** เป็นชานที่มีชายคายื่นจากหน้าจั่วมาคลุม ใช้เป็นที่ผึ่งเมล็ดพืช ตากผ้า ฯลฯ พื้นที่ต่อเนื่องจากจานฮ่อม คือ
- 2) **จานแดดหรือจานกอน** ไม่มีหลังคาคลุมใช้สำหรับซักล้างกลางแจ้ง โดยตำแหน่งปลายสุดของจานแดดมักจะสร้างระเบียงให้มี
- 3) **ฮ้านนั่ง** มีพนักพิง ใช้นั่งพักผ่อน ตรงข้ามกันมี
- 4) **ฮ้านน้ำ** ลักษณะเป็นขั้นไม้สูงจากพื้นประมาณ 0.70 เมตร มีหลังคาคลุมและวางหม้อดินเผาสำหรับใส่น้ำไว้เพื่อต้มกิน ถัดไปจากชาน คือ
- 5) **ค่อมและสีก** โดยบริเวณหัวค่อมบริเวณนี้มักสร้างเป็นม้านั่งยาวไปตามแนวชาน ใช้นั่งพักผ่อนรับแขกในตัว ยกระดับขึ้นจากชานประมาณ 25 เซนติเมตร ถัดมาคือพื้นที่ภายในบ้าน ซึ่งเป็นห้องต่อเนื่อง 2-3 ลักษณะเป็นโถงใช้งานอเนกประสงค์ในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย
- 6) **เฮินนอน** และ
- 7) **เฮินไฟ** โดยเฮินนอนจะเป็นส่วนที่ปิดมิดชิด ไม่มีฝ้าเพดานอยู่ทางทิศตะวันออกของเรือนมีลักษณะเป็นห้องที่มีขนาดใหญ่ไม่มีการกั้นห้องภายใน ซึ่งมีเพียงห้องเดียว

อรศิริ ปานินท์ (2539) กล่าวว่า แต่บางบ้านมีการกั้นด้วยผ้าม่านหลากสี คล้ายกับโรงลิเกในต่างจังหวัด และในส่วนนอนนี้ยังมีการแบ่งพื้นที่เฉพาะตัวของแต่ละคนซึ่งกั้นสัดส่วนด้วยผ้าม่านในพื้นที่เฉพาะของแต่ละคนจะใช้เตียงหรือฟูกปู

กับพื้นและกางมุ้ง โดยผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีความสำคัญสูงสุดจะนอนอยู่ด้านในสุด และลูกหลานจะนอนเรียงลำดับตามอายุ (สุภาพนีย์ เครือระยา, 2558) บริเวณเสาเรือนเหนือหัวนอนของผู้อาวุโส จะมี **8) หิ้งเทวดาเรือน** ซึ่งเป็นผีที่เกิดจากดวงวิญญาณบรรพบุรุษของผู้นำครอบครัวที่ล่วงลับไปแล้ว (เจีย แยนจอง, 2548) โดยพื้นที่ติดกับเขินนอนหรืออยู่ตรงข้ามทางทิศตะวันตก คือเขินไฟ ภายในเขินไฟมีแม่เตาไฟ พื้นที่บริเวณครัวไฟจะล้อมไปด้วยอุปกรณ์ทุกประเภท เหนือเตาไฟจะแขวนตะแกรงไม้ไผ่วางเครื่องใช้และอาหารแห้ง (สุภาพนีย์ เครือระยา, 2558)

4. วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ลงพื้นที่ภาคสนามในตำบลหย่วน ตำบลเชียงบาน ตำบลน้ำแวน ตำบลฝายกวางพร้อมทั้งสัมภาษณ์เจ้าของเรือนและชาวบ้านในพื้นที่เพื่อให้ทราบถึงจำนวนเรือนพื้นดินไถลื้อที่ยังคงเหลือในอำเภอเชียงคำ ประกอบกับการสังเกตและสำรวจสภาพปัจจุบันของพื้นที่วิจัย มีขั้นตอนดังนี้

4.1 สำรวจภาคสนามครั้งที่ 1 (เบื้องต้น)

เป็นการสำรวจภาพรวมของพื้นที่ โดยการลงพื้นที่สำรวจภายในพื้นที่ อ.เชียงคำ ในทั้งหมด 4 ตำบล 8 หมู่บ้านที่มีชาติพันธุ์ไถลื้ออาศัยอยู่ เทียบจากข้อมูลการสำรวจเดิมจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในพัฒนาการของบ้านพื้นดินไถลื้อระหว่างพื้นที่คัดสรรในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ประเทศไทย กับพื้นที่เลือกสรรในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน” (กวิณ ว่องวิทย์การและคณะ, 2548) เพื่อสำรวจการคงเหลือของประชากรเดิม ทั้งหมด 31 หลัง

4.1.1 เกณฑ์การคัดสรรเรือนและการเตรียมเครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยได้มีการเตรียมความพร้อมก่อนเก็บข้อมูลภาคสนามในการสำรวจขั้นต้นดังนี้ 1) กำหนดเกณฑ์การคัดเลือก(อรศิริปานินท์, 2543)คัดเลือกตามมีอายุเรือน, คัดเลือกตามลักษณะทางกายภาพของเรือนรูปแบบผังพื้นเรือน ใกล้เคียงกับวรรณกรรมที่ได้ศึกษามาในแต่ละประเภทของเรือนไถลื้อ เครื่องมือที่ใช้ในวิจัยประกอบด้วย

- 1) บทสัมภาษณ์ถึงภูมิหลังของเรือนแต่ละหลัง อายุเรือน สมาชิกที่อาศัยภายในเรือนเดิมและปัจจุบัน อาชีพของเจ้าของเรือน
- 2) ตารางที่ใช้ในการสำรวจเพื่อให้ทราบถึงตัวแปรต่างๆ ของเรือนพื้นดินไถลื้อในแต่ละหลังโดยประกอบด้วยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือน การสังเกตพื้นที่ภายใน (รูปที่ 4) วัสดุของเรือน และประเภทของเรือน (รูปที่ 5)
- 3) การบันทึกภาพลักษณะทางกายภาพของเรือนและพื้นที่ภายในต่างๆ ของเรือนเพื่อเก็บใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้น

ชื่อ	อายุเรือน	อาชีพ	พื้นที่ภายในเรือน											
			●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
นางแสงบัว มั่งคอด	55	ทำนา	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
นางคำใบ หมอนาน	>100	ทอผ้า, ย้อมผ้า	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
นายคำ สี่คำ	56	ทำนา	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
นายคำก้อน มั่งคอด	55	ทำสวน	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
นางคำแก่น วงศ์ใหญ่	ไม่ระบุ	ไม่มีอาชีพ	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
นางแสงดา สมฤทธิ์	ไม่ระบุ	ทอผ้า	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
นายเม็ก สมฤทธิ์	> 60	รับจ้าง	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●

รูปที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจลักษณะพื้นที่ภายในเรือนในการสำรวจภาคสนามครั้งที่ 1

ชื่อ	อายุเรือน	วัสดุเสา		วัสดุผนัง		วัสดุหลังคา		ประเภทเขิน
		ไม้	ปูน	ไม้	อิฐ	สังกะสี	แปซิกัน	
นางแสงบัว มั่งคอด	55	●		●		●		เขินแปซิกันผู้เช่า
นางคำใบ หมอนาน	>100	●		●		●		เขินแปซิกันผู้เช่า
นายคำ สี่คำ	56	●	●	●	●	●	●	เขินแปซิกันผู้เช่า
นายคำก้อน มั่งคอด	55	●		●		●		เขินแปซิกันผู้เช่า
นายคำแก่น วงศ์ใหญ่	ไม่ระบุ	●		●		●	●	เขินแปซิกันผู้เช่า
นางแสงดา สมฤทธิ์	ไม่ระบุ	●	●	●	●	●	●	เขินแปซิกันผู้เช่า
นายเม็ก สมฤทธิ์	> 60	●		●		●		เขินแปซิกันผู้เช่า

รูปที่ 5 เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจวัสดุของเรือนในการสำรวจภาคสนามครั้งที่ 1

4.2 การสำรวจภาคสนามครั้งที่ 2 (ข้อมูลเชิงลึก)

เมื่อทราบถึงจำนวนของประชากรของเรือนไทยลื้อที่ได้จากการลงภาคสนามเบื้องต้นแล้ว โดยข้อมูลที่ได้คือ การบันทึกของผังพื้นเรือนภาพถ่ายสภาพพื้นที่ภายในเรือน ผลการสัมภาษณ์เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ไปจากรูปแบบเดิมของผู้เจ้าของเรือน โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาวิเคราะห์จากการเปรียบเทียบเปลี่ยนแปลงการใช้งานในพื้นที่ระหว่างรูปแบบการใช้งานเดิมและรูปแบบการใช้งานในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรจากลักษณะของผังพื้นที่ของเรือน

5. ผลการศึกษา

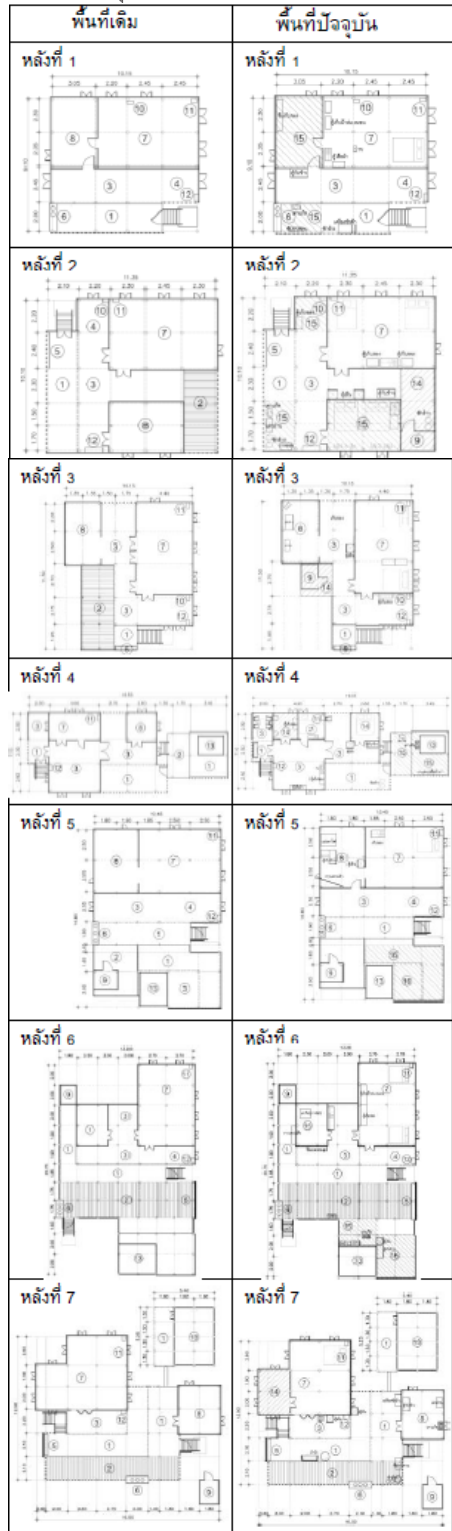
จากการสำรวจจำนวนเรือนพื้นดินไทยลื้อครั้งที่ 1 จำนวนของเรือนไทยลื้อในพื้นที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา จากข้อมูลการศึกษาของกวิณ ว่องวิทย์การ และคณะ (2548) พบว่า เรือนไทยลื้อที่ยังคงสภาพสมบูรณ์และยังคงมีผู้อยู่อาศัยอยู่มีจำนวน 5 หลัง จากทั้งหมด 31 หลัง และพบเพิ่มเติมอีก จำนวน 2 หลังจากการศึกษาของสุภานีย์ เครือระยา (2558) รวมเรือนไทยลื้อทั้งหมด 7 หลัง โดยการสำรวจภาคสนามครั้งที่ 2 ทำให้ทราบถึงลักษณะพื้นที่ภายในที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยเปรียบเทียบกัน

ตารางที่ 2 ผังพื้นแสดงตำแหน่งพื้นที่ภายในเรือนพื้นดินไทยลื้อระหว่างพื้นที่เดิมและพื้นที่ปัจจุบัน

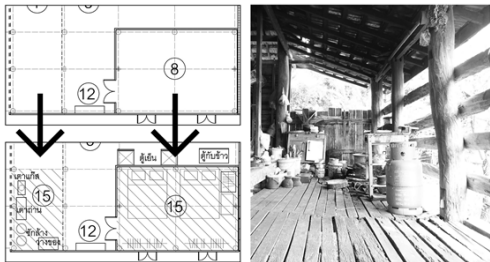
รายละเอียดลำดับพื้นที่ภายในเรือนพื้นดินไทยลื้อ

1	จานฮ่อม	9	ห้องน้ำ
2	จานแดด	10	ห้องบรรพบุรุษ
3	ค่อม	11	ห้องทวดตา
4	สีก	12	ห้องพระ
5	ฮ้านนั่ง	13	ห้องงั่ว
6	ฮ้านน้ำ	14	พื้นที่ที่ต่อเติมเพื่อการใช้งาน
7	เฮินนอน	15	พื้นที่เดิมแต่เปลี่ยนการใช้งาน
8	เฮินไฟ	16	พื้นที่ไม่ได้ถูกใช้งาน

ตารางที่ 2 (ต่อ) ผังพื้นแสดงตำแหน่งพื้นที่ภายในเรือนพื้นดินไทยลื้อพื้นที่เดิมพื้นที่ปัจจุบัน

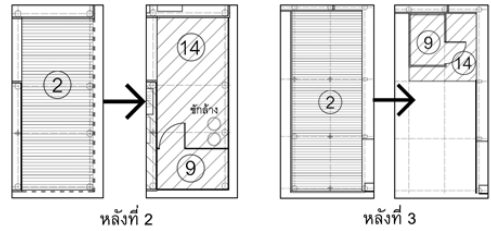

โดยตารางที่ 2 พบว่า พื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนแปลงการใช้สอยภายในมากที่สุด ได้แก่ เอินไฟ จากผังพื้นเรือนหลังที่ 1, 2, 4 และ 6 มีการโยกย้ายการทำครัวจากภายในเอินไฟออกมาด้านนอกโดยใช้พื้นที่บริเวณชานฮ่อม และห้องข้าวแทนพื้นที่เดิม เพื่อการระบายอากาศในขณะที่ทำอาหาร ส่วนพื้นที่เอินไฟเดิมถูกใช้เป็นเอินนอนเพิ่มเติมในหลังที่ 2 (รูปที่ 6) เนื่องกรณีที่สมาชิกที่เพิ่มขึ้น และอีกกรณีหนึ่งที่สมาชิกลดลงพื้นที่เอินไฟจึงถูกใช้เป็นที่เก็บของ

รูปที่ 6 พื้นที่ชานฮ่อมที่ถูกใช้เป็นพื้นที่ทำครัว และพื้นที่เอินไฟที่เปลี่ยนการใช้งานเป็นเอินนอน
ที่มา: ผู้วิจัย

โดยพื้นที่ถัดมาได้แก่ ชานฮ่อม และชานแดดชานฮ่อมในบางหลังถูกใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์เพิ่มขึ้น เป็นพื้นที่ทำอาหาร พื้นที่ซักล้าง (รูปที่ 5) มีการรุมงหลังคาต่อเติมบริเวณชานแดดเพื่อเป็นการรักษาอายุการใช้งานของพื้นที่ดังกล่าวได้เพิ่มขึ้น (รูปที่ 6) ในขณะเดียวกันมีการรื้อชานแดดในเรือนหลังที่ 3 ออก เนื่องจากการดูแลรักษาไม้ที่อยู่กลางแจ้งทำได้ยากประกอบกับขาดงบประมาณในการซ่อมแซม จึงถูกเปลี่ยนเป็นพื้นลาดปูนแทนและสร้างห้องน้ำด้านบนเพื่อความสะดวกของผู้อยู่อาศัย (รูปที่ 7)

รูปที่ 7 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของชานแดด
ที่มา: ผู้วิจัย

ส่วนถัดมาคือ การแบ่งพื้นที่เอินนอนที่เดิมเป็นเคยพื้นที่ห้องโถงโล่งขนาดใหญ่ถูกแบ่งออกเป็นห้องแยกในหลังที่ 4 และ 7 (ตารางที่ 2) เพื่อความเป็นส่วนตัวของลูกชายและลูกสาวที่มีการแต่งงานเข้ามาเพิ่มจำนวนสมาชิกในเรือน นอกจากนี้ยังมีเรือนที่ลดจำนวนสมาชิกลงเนื่องจากการตาย หรือในบางหลังเหลือสมาชิกเพียงแค่นคนเดียว ส่งผลให้พื้นที่บางส่วนไม่ได้ถูกใช้งานก่อให้เกิดพื้นที่ว่างภายในเรือน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผู้อาศัยไม่สามารถเคลื่อนตัวไปใช้งานได้หรือไม่มีกิจกรรมนั้นๆ แล้ว (รูปที่ 8)

รูปที่ 8 พื้นที่ภายในเรือนที่ไม่ได้ถูกใช้งาน
ที่มา: ผู้วิจัย

6. สรุปผลการวิจัย

จากการเก็บข้อมูลในชุดนี้(ชุดดั้งเดิม) พบว่า เรือนไถลื้อทั้ง 7 หลังมีผู้อาศัยเป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพัง มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใน 3 รูปแบบคือ พื้นที่เดิมแต่มีการใช้งานที่เปลี่ยนไป โดยลักษณะการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานฮ่อมที่ถูกใช้เป็นพื้นที่ทำครัว หรือพื้นที่เอินไฟที่

เปลี่ยนการใช้งานเป็นเฮินนอน เนื่องด้วยปัจจัยทางสภาพแวดล้อมและจำนวนผู้อาศัยที่เพิ่มขึ้น รูปแบบการเปลี่ยนแปลงต่อมาคือ พื้นที่ที่ถูกต่อเติมเพื่อการใช้งาน โดยต่อเติมพื้นที่ชานแดดเพื่อเพิ่มพื้นที่ห้องน้ำเพื่อเพิ่มความสะอาดสบาย และสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป และรูปแบบสุดท้าย คือ พื้นที่ว่างที่ไม่ถูกใช้งาน เนื่องจากพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปส่งผลให้ในพื้นที่ไม่เกิดกิจกรรมเดิมและถูกทิ้งว่างไม่ถูกใช้งาน ทำให้ไม่มีการดูแลรักษาและทรุดโทลง

โดยข้อสรุปนี้เป็นข้อสรุปเฉพาะชุดดั้งเดิม เนื่องจากผู้วิจัยจะมีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมในอีก 2 ชุดข้อมูล คือ ชุดกลาง และชุดปัจจุบันต่อไป และจะนำข้อสรุปของทั้ง 2 ชุดมาสรุปรวมว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเรือนพื้นดินไทลื้อมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่อย่างไร เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบพื้นที่ภายในต่อไป

7. ข้อเสนอแนะ

ในการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลชุดนี้พบประเด็นปัญหาในการติดตามจำนวนของเรือนไทลื้อที่ยังเหลืออยู่ภายในพื้นที่เป็นไปได้อย่างลำบาก เนื่องจากจำนวนเรือนที่ลดลงมาก อีกทั้งยังมีข้อมูลเรือนไทลื้อที่ตกหล่นจากการสำรวจทำให้ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน

รายการอ้างอิง

- กวิน ว่องวิทย์การ และคณะ. (2548). *การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในพัฒนาการของบ้านพื้นถิ่นไทลื้อระหว่างพื้นที่คัดสรรในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ประเทศไทย กับพื้นที่เลือกสรรในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติคุณ. (2548). *ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทลื้อ*. โครงการภูมิปัญญาพัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมในเรือนพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฐาปณีย์ เครือระยา. (2558). *เรือนพื้นถิ่นล้านนา*. เชียงใหม่: นันทกานต์ กราฟฟิก การพิมพ์.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). *30 ชชาติในเชียงใหม่* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ระวีวรรณ โอพารรัตน์มณี. (2556). *รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วนิดา ฟิงสุนทร. (2533). เรือนไทลื้อสิบสองปันนา. *วารสารวิชาการหน้าจั่ว*, 10, 12-36.
- อรศิริ ปาณินท์. (2539). *บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Morman, M. (1965). Ethnic identification in a complex civilization: Who are the Lue?. *Journal of American Anthropologist*, 67(5), 1215-1230.

การศึกษาเปรียบเทียบเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินการรับรู้ ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมชุมชนตลาดเก่าริมน้ำ

Assessment Validation: Tools for Appraising of the Perception Toward Architectural Elements of Riverside Market Settlement

ศิริศักดิ์ ชูเกษร¹ และ พิชะรัตน์ นันทะ²

Sirisak Chukesorn¹ and Piyarat Nanta²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

E-mail: babino.dew@gmail.com¹, knpiyara@kmitl.ac.th²

บทคัดย่อ

การรับรู้มีส่วนสำคัญในการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวเชิงโหยหาอดีต ทว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินการรับรู้สภาพแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพยังมีอยู่อย่างจำกัด งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาขั้นต้น เพื่อศึกษาเปรียบเทียบมาตรฐานด้านความไว้วางใจ (Credibility) ของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) และด้านวิธีการ (Methodological Triangulation) จากนักท่องเที่ยว 3 ชนิด ประกอบด้วยการ: 1) ประเมินทัศนคติในผังบริเวณ 2) ขอดำยภาพจากผู้ให้ข้อมูล และ 3) จัดอันดับภาพ โดยเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยว จำนวน 12 คน ที่ตลาดบ้านใหม่ จ. ฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าวิธีที่ให้ข้อเท็จจริงตรงกับ การรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลหลัก คือสองวิธีแรก และพบว่าสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเริ่มต้นบทสนทนา เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อมกายภาพของชุมชนอีกด้วย

คำสำคัญ: การประเมิน เครื่องมือ การรับรู้

Abstract

Perception is crucial for affective response to the physical environment for nostalgia tourism. Yet, existing literatures reveal limited knowledge pertaining to the design and development of tools for appraising of the perceived authenticity of architectural elements. This research study aims at comparing and evaluating the 'Credibility' of 3 qualitative data collecting instruments including 1) perception mapping, 2) photo elicitation, and 3) photo ranking. The results indicate that both the perception mapping and photo elicitation are not only more credible, but also very useful for gaining insight into the tourist's attitude toward the physical setting of the settlement of interests.

Keywords: Assessment, Instrument, Perception

1. บทนำ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินความไว้วางใจ (credibility) ของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ 3 วิธี ที่สามารถจะนำมาใช้ในการศึกษาการรับรู้ (Perception) ของนักท่องเที่ยวเชิงโหยหาอดีต (nostalgia) ที่มีต่อองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดเก่าริมน้ำ โดยการทำวรรณกรรมปริทัศน์ชี้ให้เห็นว่า เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินการรับรู้ ที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ มักอาศัยการทำแบบสอบถาม (questionnaire) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณ ผสมคำถามปลายเปิดที่สามารถนำมาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อทำความเข้าใจเชิงลึกเพิ่มเติมและหากเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ส่วนใหญ่มักประกอบด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตและเก็บข้อมูลด้วยภาพถ่ายโดยผู้วิจัย จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และตีความอีกชั้นหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่าวิธีเก็บข้อมูลข้างต้นเป็นเทคนิคในการเก็บข้อมูลโดยมีผู้วิจัยเป็นศูนย์กลาง

อย่างไรก็ตามยังมีเทคนิคการเก็บข้อมูลอื่น ๆ ที่น่าสนใจและให้เสียง (voice) กับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งสามารถนำมาใช้ได้ทั้งในการวิจัยเชิงคุณภาพและแบบผสม อาทิเช่น วิธีการทำแผนที่การรับรู้ (perception mapping) การขอถ่ายภาพจากผู้ให้ข้อมูล (photo elicitation) หรือการจัดอันดับภาพ (ranking)

ดังนั้น การศึกษานี้จะเป็นการศึกษาเบื้องต้น (Pilot Study) เพื่อทดสอบเครื่องมือการเก็บข้อมูลทั้ง 3 วิธีที่กล่าวมาข้างต้น ก่อนจะนำไปใช้ในการศึกษาการประเมินการรับรู้ของนักท่องเที่ยวเชิงโหยหาอดีตอย่างเต็มรูปแบบต่อไป โดยอาศัยหลักการประเมินมาตรฐานด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพว่าเครื่องมือที่ให้ข้อมูลที่ตรงกับข้อเท็จจริง (truth value) ตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

(Key informant) หรือไม่ หรือดังที่ Guba (1981) เรียกว่า “ความไว้วางใจ” (Credibility)

1.1 คำถามการวิจัย (Research Questions)

- 1) การทำแผนที่การรับรู้ (Perception Mapping)
 - 2) การขอถ่ายภาพจากผู้ให้ข้อมูล (Photo Elicitation)
 - 3) การจัดอันดับภาพ (Ranking)
- มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ศึกษาการรับรู้ของนักท่องเที่ยวเชิงโหยหาอดีต ที่มีต่อองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดเก่าริมน้ำ ในแง่ของ ความไว้วางใจ (Credibility) เพียงใด

2. กรอบทฤษฎี

สำหรับการศึกษาวิจัยที่มีรากฐานจากกระบวนทัศน์แบบธรรมชาตินิยม (naturalistic) Guba (1981) เสนอว่า ความไว้วางใจ (credibility) เป็นเกณฑ์หนึ่งที่สำคัญเทียบได้กับความเที่ยงตรง (Validity) ในการวิจัยที่มีรากฐานมาจากกระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยม (positivism) ในการประเมินว่าข้อมูลหลักฐานและผลการศึกษาวิจัยที่ได้ตรงกับความเป็นจริงตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือไม่

การเพิ่มความไว้วางใจของข้อมูลเชิงคุณภาพกระทำได้หลายวิธี เช่น การขยายเวลาศึกษาในภาคสนามยาวนานขึ้น (prolonged and persistent fieldwork) การตรวจสอบความถูกต้องโดยบุคคลที่เกี่ยวข้อง (members checks) การตรวจสอบโดยกลุ่มเพื่อนนักวิจัย (peer examination) หรือการเชื่อมโยงแบบสามเส้า (triangulation) (Guba & Lincoln, 1985; 1989)

การเชื่อมโยงแบบสามเส้า นั้นมีมากถึง 7 รูปแบบ เช่น การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือ การตรวจสอบข้อมูลที่เก็บด้วยวิธีเดียวกันจากหลายแหล่ง ไม่ว่าจะ

ด้านเวลา บุคคล หรือสถานที่ การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (methodological triangulation) การใช้เทคนิคที่หลากหลายในการเก็บข้อมูลเรื่องเดียวกัน (Fraenkel & Wallen, 1996) (Groat & Wang, 2002) (Robson, et al., 2016) ไปจนถึง การตรวจสอบด้วยสามเส้าด้านทฤษฎี (Methodological) หรือการตรวจสอบด้านผู้วิจัย (investigator triangulation)

อย่างไรก็ตามในบทความนี้จะตรวจสอบความวางใจ (credibility) ผ่านการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลและด้านวิธีการ ซึ่ง Guba และ Lincoln (1985) ให้การยอมรับ

3. เทคนิคการเก็บข้อมูลนำมาใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่จะนำมาใช้ในการศึกษาคั้งนี้ประกอบด้วย 1) การทำแผนที่การรับรู้ (perception mapping) 2) การขอถ่ายภาพจากผู้ให้ข้อมูล (photo elicitation) และ 3) การจัดอันดับภาพ (ranking) ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขปดังต่อไปนี้

แผนที่การรับรู้ (perception mapping) เป็นการสร้างแผนที่ที่เกิดจากพฤติกรรมการใช้งานของบุคคลในพื้นที่ (Zeisel, 2015) โดยผู้วิจัยหรือผู้ให้ข้อมูลจะทำเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่ตัวแทนของทัศนคติ การรับรู้ ฯลฯ ลงบนแผนที่หรือผังบริเวณที่เกี่ยวข้องกับทัศนคตินั้นเช่น Lusk (2002) ให้ผู้ใช้เส้นทางจักรยานทำเครื่องหมายแสดงความพอใจที่มีต่อสภาพแวดล้อมของเส้นทางด้วยการติดสติ๊กเกอร์ลงบนแผนที่ Huybrechts และคณะ (2009) ศึกษาประสบการณ์ในด้านการออกแบบพื้นที่ร่วมกระตุ้นการสนทนาและการทำงานร่วมกันในกลุ่มองค์กรในประเทศเบลเยียม โดยให้สมาชิกในองค์กรร่วมกันทำเครื่องหมายในแผนที่แสดงความสัมพันธ์การทำงานกับพื้นที่การใช้งาน

การขอภาพถ่ายจากผู้ให้ข้อมูล (photo-elicitation) คือ การที่กลุ่มตัวอย่างหรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยถ่ายภาพด้วยตนเอง เช่น Epstein และคณะ (2006) ศึกษามุมมองของเด็กที่เป็นโรคมะเร็ง ด้วยการให้เด็กเป็นผู้ถ่ายภาพในค่ายด้วยตนเอง ซึ่งข้อมูลภาพถ่ายที่ได้ก็จะปราศจากอคติและการชี้นำของผู้วิจัยหลัก Harper (2002) ศึกษาประสิทธิภาพการใช้งานของเทคนิคการถ่ายภาพแบบนี้และชี้ให้เห็นว่าสามารถเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการสัมภาษณ์ ทั้งช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัยสามารถทำการสื่อสารได้ง่ายขึ้น

การจัดอันดับภาพ (Ranking) การที่ผู้วิจัยทำการถ่ายรูปในพื้นที่การวิจัยและให้ผู้ให้ข้อมูลจัดเรียงอันดับรูปภาพตามความต้องการ เช่นในงานของ Scott และ Canter (1997) ที่ศึกษาความพึงพอใจต่อลักษณะภูมิประเทศและระดับความคุ้นเคยของบุคคลที่มีต่อพื้นที่ตนเองอาศัยอยู่ โดยให้ผู้เข้าร่วมประชุม ได้จัดเรียงลำดับภาพสถานที่ในท้องถิ่น จำนวน 20 ภาพ ตามความรู้จักคุ้นเคยกับสถานที่นั้น

4. ขั้นตอนการวิจัย

สถานที่ทำการการศึกษาเปรียบเทียบเครื่องมือทั้ง 3 ชนิด คือ ตลาดน้ำบ้านใหม่ ต.บ้านใหม่ อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา ทำการศึกษวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2560 ระหว่างเวลา 10.00 น.-18.00 น. และวันที่ 11 มีนาคม 2560 ระหว่างเวลา 10.00 น. - 18.00 น.

4.1 การเลือกตัวอย่างและการเก็บข้อมูล

การเลือกตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการแบบสะดวก (Convenient Sampling) จากนักท่องเที่ยวที่เดินท่องเที่ยวอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ทำการวิจัย ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับงานวิจัยที่ได้ทบทวนมาข้างต้น

ใช้กลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งหมด 12 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 4 คน โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 12 คน เป็นหญิง 8 คน ชาย 4 คน มีช่วงอายุประมาณ 20-50 ปี

1) แผนที่จากการรับรู้ (Perception Mapping) วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2560 เวลา 10.00 น. - 18.00 น. สำรวจพื้นที่และทำแผนผังภายในตลาดบ้านใหม่ และวันที่ 11 มีนาคม 2560 เวลา 10.00 น. - 18.00 น. ทำการสำรวจ โดยตัวอย่างทั้งหมด 4 คน เป็นผู้หญิง 2 คน เป็นชาย 2 คน โดยการทำเครื่องหมายด้วยการติดสติ๊กเกอร์ลงบนแผนที่ถึงองค์ประกอบที่ชื่นชอบและไม่ชื่นชอบในพื้นที่ และจากนั้นจึงได้ทำการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

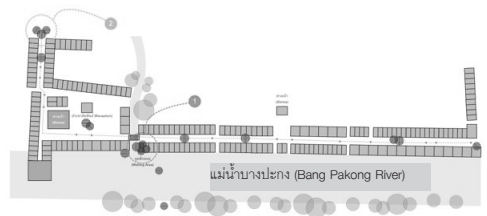
2) การขอภาพถ่ายจากผู้ให้ข้อมูล (Photo Elicitation) วันที่ 11 มีนาคม 2560 เวลา 10.00 น. - 18.00 น. ทำการสำรวจ โดยตัวอย่างทั้งหมด 4 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมดให้ทำการถ่ายภาพถึงองค์ประกอบที่ชื่นชอบและไม่ชื่นชอบในพื้นที่ด้วยกล้องของตัวเองและส่งรูปมาให้ผู้วิจัยและจากนั้นจึงทำการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

3) การจัดอันดับภาพ (Ranking) วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2560 เวลา 10.00 น. - 18.00 น. ลงพื้นที่สำรวจโดยผู้วิจัยนำรูปถ่ายที่ทีมผู้วิจัยได้ถ่ายจากสถานที่มาก่อนหน้าแล้ว และสุ่มให้นักท่องเที่ยว จำนวน 3 คน ทำการเลือกภาพที่เป็นตัวแทนจุดเด่นขององค์ประกอบสภาพแวดล้อมในตลาดบ้านใหม่ และทำการสัมภาษณ์ถึงเหตุผลในการเลือก จากนั้นจึงนำรูปที่ได้มาคลบรวมกับรูปที่ผู้วิจัยเลือกไว้รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 12 รูป เพื่อใช้ในการจัดอันดับภาพในขั้นต่อไป จากนั้นในวันที่ 11 มีนาคม 2560 เวลา 10.00 น. - 18.00 น. ทำการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล 4 คน เป็นผู้หญิง 2 คน เป็นชาย 2 คน จัดอันดับภาพ 1-3 อันดับถึงองค์ประกอบที่ชื่นชอบและไม่ชื่นชอบในพื้นที่

จากรูปทั้งหมด 12 รูป เป็นการทำให้หลังจากเดินในพื้นที่ และจากนั้นจึงทำการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

5. ผลการการศึกษา (Results)

จากผลการศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อองค์ประกอบสภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรมของตลาดริมน้ำ บ้านใหม่ด้วยการทำแผนที่การรับรู้ (perception mapping) ผู้ให้ข้อมูลเลือกตำแหน่งความพึงพอใจอยู่ในบริเวณจุดพักผ่อน ซึ่งเป็นที่เดียวกันทั้งหมด ซึ่งแสดงการเกาะกลุ่มของข้อมูลของ โดยการเกาะกลุ่มของข้อมูลที่มาจากผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดที่ใช้เป็นตัวช่วยในการศึกษา ซึ่งชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของความวางใจ ที่เกิดจากการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation)

รูปที่ 1 แสดงแผนที่การรับรู้ (perception mapping)

นอกจากนั้นยังพบว่าข้อมูลที่ได้จากการทำแผนที่การรับรู้ยังมีความพ้องกับผลการศึกษาในวิธีการที่ 2 คือการขอภาพถ่ายจากผู้ให้ข้อมูล (photo elicitation) พบว่า บริเวณที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ชื่นชอบและเลือกถ่ายมากที่สุด เป็นจุดพักผ่อนหรืออาคารที่ติดริมน้ำ (รูปที่ 2) บรรยากาศของอาคารศาลาที่อยู่ติดริมน้ำ แสดงให้เห็นถึงความวางใจ ที่เกิดขึ้นจากการตรวจสอบสามเส้าทางวิธีการเก็บข้อมูล (methodological triangulation)

รูปที่ 2 แสดงตัวอย่างภาพถ่ายที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล

ผลการศึกษาลักษณะความพึงพอใจที่มีต่อองค์ประกอบสภาพแวดล้อมฯ ด้วยการจัดอันดับภาพ (ranking) มีผลลัพธ์ที่แตกต่าง และมีการกระจายตัวของข้อมูลมากกว่า 2 วิธีการก่อนหน้านี้ ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนมีความพอใจองค์ประกอบสภาพแวดล้อมที่แสดงถึงบรรยากาศที่มันักท่องเที่ยวเดินในบริเวณพื้นที่เพราะดูมีชีวิตชีวา (รูปที่ 3) และบางส่วนมีความพอใจภาพที่แสดงบรรยากาศสถาปัตยกรรมติดริมน้ำ

รูปที่ 3 แสดงบรรยากาศของตลาดที่มีชีวิตชีวาที่ใช้ในการจัดอันดับความพึงพอใจด้วยรูปภาพ

6. อภิปรายการวิจัย (Discussion)

หากพิจารณาในแง่ที่ว่าข้อมูลหลักฐานและผลการศึกษาวิจัยที่ได้ตรงกับความเป็นจริงตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) หรือไม่ ผู้วิจัยพบว่า การทำแผนที่การรับรู้ (per-

ception mapping) และ การขอภาพถ่ายจาก ผู้ให้ข้อมูล (photo elicitation) มีความเป็นไปได้ที่จะนำไปพัฒนาใช้ในการประเมินการรับรู้ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดริมน้ำในขั้นต่อไป

แม้เป็นการศึกษาขั้นต้น แต่ทั้งสองวิธีการ ได้ผลแสดงให้เห็นถึงความวางใจผ่านการตรวจสอบสามเ้าทางข้อมูล (data triangulation) และทางวิธีการ (methodological triangulation) ระหว่างวิธีทั้งสอง รวมถึงมีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งมีทิศทางการตอบที่ใกล้เคียงกันอีกด้วย

ในแง่ของประสิทธิภาพด้านอื่น ๆ เช่นความ สะดวกและเป็นมิตรกับผู้ให้ข้อมูล พบว่าวิธีการ ทั้ง 2 แม้จะเป็นวิธีการที่สามารถวางใจในแง่ของ ข้อเท็จจริงที่ได้ แต่การอ่านแผนที่ก็อาจยากต่อ การทำความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูล และการขอ รูปภาพจากผู้นักท่องเที่ยวอาจดูเหมือนเป็นการ คุกคามซึ่งอาจนำไปสู่การถูกปฏิเสธความร่วมมือในการทำวิจัยได้

7. ข้อจำกัด (Limitations)

การศึกษาครั้งนี้เป็นการทดสอบเครื่องมือ ในเบื้องต้นทำให้จำนวนผู้ให้ข้อมูลค่อนข้างน้อย เพื่อที่จะได้ผลที่ชัดเจนควรศึกษาจากจำนวนผู้ให้ ข้อมูลในจำนวนที่มากขึ้น

8. การศึกษาขั้นต่อไป (Further Studies)

ยังมีมิติอื่นที่ใช้ในการสร้างมาตรฐานงาน วิจัยเชิงคุณภาพ เช่น Dependability Confirmability ที่ใช้ประเมินวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่สามารถนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการศึกษาเครื่องมือการเก็บข้อมูลทั้งสามวิธีการในบทความนี้

นอกจากนั้นยังมีเทคนิคการเก็บข้อมูลอีกหลายวิธีที่น่าจะนำมาศึกษาความเหมาะสม เช่น แผนที่พฤติกรรม (behavior mapping) หรือ การแบ่งกลุ่มภาพ (multiple sorting task) ก่อนนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยอย่างเต็มรูปแบบ

รายการอ้างอิง

- Canter, D., Brown, J. & Groat, L. (1996). *A multiple sorting procedure for studying conceptual systems. Psychology in Action. Dartmouth Benchmark Series.* Dartmouth Publishing Company, Hantsire, UK, 71-106.
- Fraenkel, J. R., Norman E. W. & Helen, H. H. (1993). *How to design and evaluate research in education.* New York: Mc Graw-Hill.
- Groat, L. & Wang, D. (2002). *Architectural research methods.* New York.
- Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Technology research and development, 29*(2), 75-91.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research, 2* (163-194), 105.
- Harper, D. (2002). Talking about pictures: A case for photo elicitation. *Visual studies, 17*(1), 13-26.
- Huybrechts, L., Coenen, T., Laureyssens, T. & Machils, P. (2009). Living spaces: A participatory design process model drawing on the use of boundary objects. *International Reports on Socio-Informatics (IRSI), 6*(2), 6-21.
- Huybrechts, L., Dreessen, K. & Schepers, S. (2012). Mapping design practices: on risk, hybridity and participation. In *Proceedings of the 12th Participatory design conference: Exploratory papers, workshop descriptions, industry cases- Volume 2* (pp. 29-32). ACM.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry.* USA: Sage Press.
- Lusk, A. C. (2002). *Guidelines for greenways: Determining the distance to, features of, and human needs met by destinations on multi-use corridors (Ph.D. Thesis).* University of Michigan.
- Scott, M. J. & Canter, D. V. (1997). Picture or place? A multiple sorting study of landscape. *Journal of environmental psychology, 17*(4), 263-281.
- Zeisel, J. (2006). *Inquiry by design. Environment/behavior/neuroscience in architecture, interiors, landscape, and planning.* New York: W. W. Norton.

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะความสบาย
กับกระบวนการคิดซับซ้อนของนักเรียน
The Relationship Between Thermal Comfort
and Student Cognitive Performance

รวิณัฐ ตันวิสุทธิ์¹ พิยะรัตน์ นันทะ² และ รวิช ครอบประเสริฐ³

Rawinut Tunwisuth¹, Piyarat Nanta² and Ravij Kuanprasert³

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

E-mail: rawinut.beehive@gmail.com¹, piyarat.na@kmitl.ac.th², ravij.ku@kmitl.ac.th³

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงปริมาณนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะความสบายกับกระบวนการคิดซับซ้อน ซึ่งมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้ของนักเรียนโดยได้ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างจากนักเรียนมัธยมศึกษาห้องเดียวกันที่มีระดับความสามารถใกล้เคียงกัน โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งอยู่ในห้องเรียนที่ปรับอากาศตามธรรมชาติด้วยพัดลม ซึ่งมีอุณหภูมิเฉลี่ย 30.7 °C ส่วนอีกกลุ่มอยู่ในห้องที่มีเครื่องปรับอากาศ ซึ่งมีอุณหภูมิเฉลี่ย 24.83 °C เมื่อผู้ทดสอบอยู่ในสภาวะคุ้นชินกับสภาพอากาศแล้วจึงทำการวัดค่าสภาวะความสบาย และทำแบบทดสอบกระบวนการคิดซับซ้อน Cambridge Brain Sciences (CBS) บนเครื่องแท็บเล็ต ก่อนนำผลการทดสอบที่ได้มาเปรียบเทียบกับวิธีทางสถิติแบบ independent-samples t-test พบว่า แม้อุณหภูมิทั้งสองห้องอยู่ในระดับที่มีภาวะความสบาย แต่ผู้ทดสอบในห้องที่มีเครื่องปรับอากาศกลับมีผลคะแนนด้านการจดจำ และด้านการวางแผนมากกว่าผู้ทดสอบในห้องพัดลมอย่างมีนัยสำคัญ

คำสำคัญ: กระบวนการคิด สภาวะน่าสบาย ระบบปรับอากาศตามธรรมชาติด้วยพัดลม ระบบปรับอากาศด้วยเครื่องปรับอากาศ ห้องเรียน

Abstract

The aim of this experiment is to investigate the relationship between thermal comfort and the cognitive performance, which is an important learning factor for students. The participants in this experiment were chosen from 26 high school students, from the same range of academic achievement, to conduct a cognitive performance test by using Cambridge Brain Sciences (CBS) test on memory, planning, and reasoning abilities. The control group was assigned to a natural-ventilated room with ceiling fan with the average temperature of 30.7 °C, while the treatment group was assigned to the air-conditioned room with the average temperature of

24.83 °C. Both groups of participants then began to perform the cognitive test on the tablet after 20-minute acclimatization. The results showed that the participants in both the control and treatment groups felt that the ambience temperature in their room were in an acceptable range. However, an independent-samples t-test analysis indicated that the students in the air-conditioned room performed significantly better on memory and planning test than the students in the natural-ventilated room with ceiling fan.

Keywords: Cognitive Performance, Thermal Comfort, Natural Ventilation, Air-Conditioned, Class Room

1. บทนำ

ปัจจุบันแม้กระแสนุรักษ์พลังงานจะได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง แต่ด้วยอุณหภูมิที่เพิ่มขึ้นจนทำลายสถิติสูงสุดตลอดหลายปีที่ผ่านมา (กรมอุตุนิยมวิทยา, 2559) ทำให้อาคารเรียนหลายแห่งปรับเปลี่ยนสภาพห้องเรียนจากระบบปรับอากาศตามธรรมชาติด้วยพัดลม (Natural ventilated classrooms; NC) ไปสู่อาคารเรียนที่ปรับอากาศด้วยเครื่องปรับอากาศ (Air-conditioned Classrooms; AC) หากแต่ด้วยข้อจำกัดของงบประมาณ ทำให้โรงเรียนหลายแห่งติดตั้งเครื่องปรับอากาศให้เฉพาะกับห้องเรียนของนักเรียนเรียนดีเท่านั้น

จากการศึกษางานวิจัยพบว่า ร่างกายจะเข้าสู่ภาวะเอาชีวิตรอด และนำกลูโคสที่จำเป็นต่อสมองมาใช้เพื่อปรับอุณหภูมิร่างกายเมื่ออุณหภูมิอากาศสูงขึ้น (Hancock & Vasmatzidis, 2003) ส่งผลต่ออารมณ์ พฤติกรรม และความสามารถด้านการคิดซับซ้อน ซึ่งจำเป็นต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ (Greenleaf, 1970)

ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปัญหาที่น่าสนใจ ด้วยว่าหากการติดตั้งเครื่องปรับอากาศทำให้เกิดสภาวะความสบายที่ส่งผลต่อความสามารถในการเรียนจริง ความแตกต่างของห้องเรียนจะยิ่ง

ส่งผลต่อผลการเรียน โดยเฉพาะกับนักเรียนในกลุ่มที่มีผลการเรียนไม่ดี

สภาวะความสบาย (Thermal comfort) ตามคำนิยามจากสมาคมวิศวกรรมการปรับอากาศอเมริกา (American Society of Heating, Refrigerating and Air-conditioning Engineers, ASHRAE) ให้คำจำกัดความว่า คือ สภาวะของจิตใจที่แสดงถึงความพึงพอใจต่อสภาวะอากาศแวดล้อม เนื่องจากเป็นค่าความรู้สึกซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล จึงได้มีการวิจัย และกำหนดค่ามาตรฐานช่วงอุณหภูมิภายในอาคารที่มนุษย์อยู่ในสภาวะสบายที่สุด ไว้ที่ 23°C - 26 °C (ASHRAE Standard 55 -1992) ซึ่งค่าสากลนี้เป็นค่าที่มีการทดสอบวัดกันในประเทศเขตนานา

เนื่องจากมนุษย์นั้นเป็นสัตว์เลือดอุ่น ร่างกายสามารถปรับตัวให้ชินกับสภาวะแวดล้อมได้ จึงมีการทำการวิจัยต่อมาในประเทศเขตร้อน เช่น ฮาวาย (Kwok, 1997), อินโดนีเซีย (Karyono, 2015), และไทย (Jitkhajornwanich, 2006; Srivanit, 2015) พบตรงกันว่าประชากรในเขตร้อนมีระดับสภาวะความสบายสูงกว่าค่ามาตรฐาน 2 - 7 °C และจากการวิจัยในไทย (Rangsiraksa, 2006; Taweekun, 2013) พบว่าคนไทยมีค่าสภาวะ

ความสบายสูงกว่าค่ามาตรฐานเดิมอยู่ที่ราว $24^{\circ}\text{C} - 28^{\circ}\text{C}$ ที่ระดับความชื้น 50 - 70% และสามารถขยายเพิ่มได้เป็น $24^{\circ}\text{C} - 32^{\circ}\text{C}$ เมื่อความเร็วลมเป็น 1.2 m/s (ASHRAE Standard 55 -2010)

แต่ประเทศไทยมีอุณหภูมิเฉลี่ยรายเดือนสูงเกินกว่าค่าสภาวะความสบายของประชากรในเขตร้อน โดยมีอุณหภูมิสูงถึง 40°C หรือมากกว่าในช่วงเดือนพฤษภาคม (กรมอุตุนิยมวิทยา, 2016) ซึ่งเป็นช่วงเวลาตรงกับการเริ่มภาคเรียนใหม่ของเด็กนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา

งานวิจัยฉบับนี้จึงมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบสภาวะความสบาย และผลกระทบต่อกระบวนการคิดซับซ้อนของนักเรียน ระหว่างห้องสองประเภทคือห้องที่มีการควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น และความเร็วลมด้วยเครื่องปรับอากาศ (AC) และห้องเรียนที่มีการปรับอากาศตามธรรมชาติด้วยการใช้พัดลม (NV) เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบห้องเรียนที่เหมาะสมต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบค่าสภาวะความสบายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในประเทศไทยกับค่า ASHRAE Standard 55-2010

2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบผลกระทบที่มีต่อกระบวนการคิดซับซ้อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ระหว่างเข้าใช้ห้องที่มีการควบคุมด้วยเครื่องปรับอากาศและห้องที่มีการปรับอากาศตามธรรมชาติด้วยพัดลม

3. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ทำการศึกษาเบื้องต้น (Pilot Study) กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาห้อง 5/15 ศึกษาศาสตร์ โรงเรียน

นครสวรรค์ ตั้งอยู่ในเขต อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ใกล้กับเทศบาลนครในปัจจุบัน

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

4.1 แบบสอบถาม

แบบสอบถามถูกแบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกคือผลคะแนนทดสอบกระบวนการคิดซับซ้อน โดยให้นักเรียนเป็นผู้กรอกผลการทดสอบด้วยตนเอง

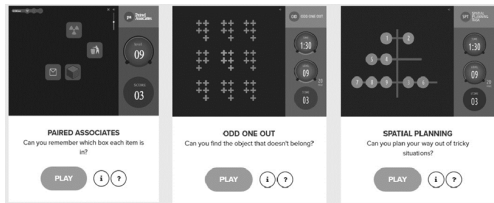
ส่วนที่ 2 คือการลงคะแนนความรู้สึกเชิงความร้อนของผู้รับการทดสอบผ่านค่าสเกลความรู้สึกร้อนหนาว (Predicted Mean Vote: PMV) โดยการให้ตอบคำถามตามสเกลความรู้สึกที่เริ่มตั้งแต่ -3 หนาวมาก ไปจนถึง 3 ร้อนมาก, แบบสอบถามความรู้สึกยอมรับเชิงความร้อน (Thermal acceptability) ประกอบด้วย ยอมรับไม่ได้ (Unacceptable) หรือยอมรับได้ (Acceptable) และความรู้สึกอยากให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสภาพอากาศ (McIntyre preference scale) คือ -1 เย็นขึ้น, 0 ไม่เปลี่ยนแปลง และ 1 ร้อนขึ้น

ส่วนที่ 3 เป็นข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง เช่น น้ำหนัก ส่วนสูง เพศ โดยระดับฉนวนของเสื้อผ้าเปรียบเทียบกับตารางตามหลักของ ASHRAE (Clothing insulation value, clo) ให้ นร.ชายใส่กางเกงขาสั้นและเสื้อแขนสั้นไม่ใส่รองเท้ามีค่า 0.36 clo และนร.หญิงใส่กระโปรงและเสื้อเชิ้ตแขนสั้นไม่ใส่รองเท้ามีค่า 0.42 clo

4.2 วิธีการสำรวจและเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2560 ช่วงเวลา 12.00 น. - 15.00 น. ณ ห้องเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นห้องเรียนที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบของห้องเป็นได้ทั้งแบบ AC และ NV

ทำการทดลองโดยแบ่งนักเรียนชั้น ม.5/15 ออกเป็นสองส่วนตามเลขที่โดยให้นักเรียนที่เป็นเลขคู่ทำการทดสอบในห้อง AC ส่วนนักเรียนที่เป็นเลขคี่ทำการทดสอบในห้อง NV นักเรียนทั้งสองกลุ่มใช้เวลา 20 นาที เพื่อปรับสภาวะร่างกายให้คุ้นเคยกับอุณหภูมิและทำให้นักเรียนทั้งหมดมีรูปแบบกิจกรรมก่อนเริ่มการทดลองคล้ายคลึงกัน

รูปที่ 1 CBS Trials platform

โดยระหว่างนั้นทำการแจกแบบสอบถามและอธิบายวิธีการใช้โปรแกรมทดสอบ CBS Trials (รูปที่ 1) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับทดสอบ Cognitive ให้บริการการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยบนเว็บ Cambridge brain sciences

โดยแบ่งเกมทดสอบเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. Memory Test: Paired Associates

โปรแกรมจะแสดงภาพในลิ่งทุกใบให้จดจำก่อนปิด จากนั้นจึงแสดงภาพที่ต้องการให้จับคู่ขึ้นมา ผู้ทดสอบจะต้องเลือกกล่องที่มีภาพที่ถูกต้อง

2. Reasoning Test: Odd One Out

โปรแกรมจะทำการแสดงภาพ 9 ภาพ ผู้ทดสอบจะต้องเลือกภาพที่แตกต่างจากภาพอื่น เมื่อคะแนนเพิ่มสูงขึ้นระดับของภาพจะมีความยากที่เพิ่มขึ้น ซึ่งพัฒนาจากแบบทดสอบ Raven's Progressive Matrices ต่างจากเดิมโดยอาศัยระบบอัลกอริทึม ทำให้สามารถสร้างรูปแบบที่ไม่ซ้ำกันได้และไม่สามารถใช้วิธีจำรูปแบบได้แม้จะทดสอบซ้ำ

3.Planning Test: Spatial Planning Task

ผู้ทดสอบจะต้องเรียงลูกบอลที่มีหมายเลขแสดงอยู่ที่ 9 ลูกให้เรียงกันตามลำดับที่ถูกต้องด้วยการเลื่อนให้น้อยครั้งที่สุด โปรแกรมนี้สร้างขึ้นโดยพัฒนาจาก Tower of London และ Tower of Hanoi test เพื่อทดสอบความสามารถในการวางแผนหรือก็คือความสามารถในการคิดล่วงหน้าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของผู้ทดสอบ

ทำการทดสอบบน tablet โรงเรียน เมื่อทำการทดสอบเสร็จรวบรวมและเก็บข้อมูลแบบสำรวจความรู้สึกเชิงความร้อน (Thermal sensation survey, TSS) เป็นจำนวนทั้งสิ้น 26 ชุด ทำการตัดแบบสอบถามที่ตอบคำถามไม่สมบูรณ์ ออกไปเป็นจำนวน 1 ชุด ทำให้เหลือทั้งสิ้น 25 ชุด แบ่งเป็นนักเรียนที่ทำแบบทดสอบในห้อง AC 13 ชุด และนักเรียนที่ทำแบบทดสอบในห้อง NV 12 ชุด

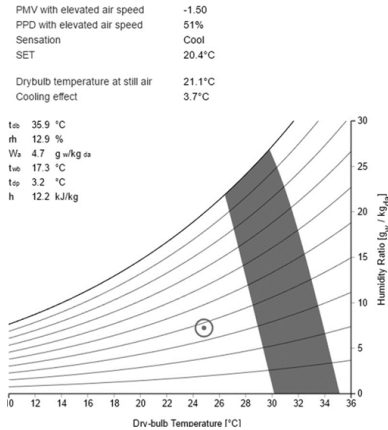
พร้อมๆ กันนั้นได้ทำการเก็บข้อมูลอากาศภายในห้องตามหลักการของ ASHRAE ด้วยเครื่องมือ ดังนี้ เครื่องวัดความเร็วลม Kimo-VT100 N de Serie 1210 5305 และเครื่องวัดอุณหภูมิและความชื้น Thermo – Hygrometer Series No. RXN 380189E เพื่อเก็บข้อมูลอุณหภูมิอากาศ (Air temperature) ค่าความชื้นสัมพัทธ์ (Relative Humidity) ความเร็วลม (Wind Speed) และการแผ่รังสีความร้อน (Mean Radiant Temperature) ซึ่งจากการวิจัยพบว่าภายในห้องที่ผนังไม่ได้รับแสงแดดโดยตรงไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างอุณหภูมิอากาศกับการแผ่รังสีความร้อน (Nadine, 2015)

5. ผลการศึกษา

5.1 ความรู้สึกเชิงความร้อน

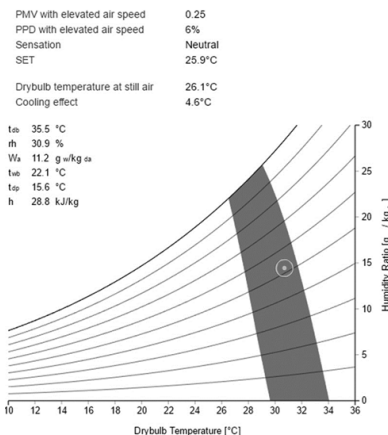
ภายในห้อง AC มีอุณหภูมิเฉลี่ย 24.83 °C มีความชื้นเฉลี่ยที่ 37% ความเร็วลมเฉลี่ยที่ 1.05 m/s

และภายในห้อง NV มีอุณหภูมิเฉลี่ย 30.70 °C มีความชื้นเฉลี่ยที่ 52% ความเร็วลมเฉลี่ยที่ 2.27 m/s

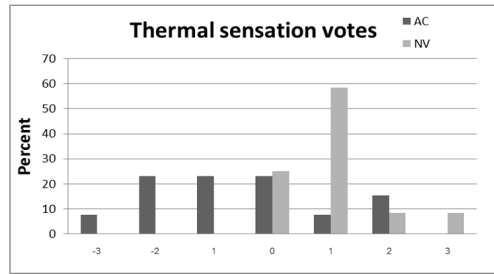

รูปที่ 2 Psychrometric Chart (AC)

เมื่อนำมาทำการคำนวณค่า PMV ด้วย CBE Thermal Comfort Tool (ASHRAE Standard 55-2013) จากรูปที่ 2 พบว่า ห้อง AC มีค่า PMV ที่ -2 เย็น เมื่อเปรียบเทียบกับคำตอบของผู้ทดสอบ (รูปที่ 4) พบว่า ภายในห้อง AC มีผู้ทดสอบที่รู้สึกเย็นตรงกับการคำนวณ 23% โดยผู้ทดสอบส่วนใหญ่ (54%) มีความรู้สึกเย็นเล็กน้อยจนถึงหนาว (TSV>0) มีส่วนน้อย (23%) ตอบว่าร้อนเล็กน้อยจนถึงร้อน (TSV<0)

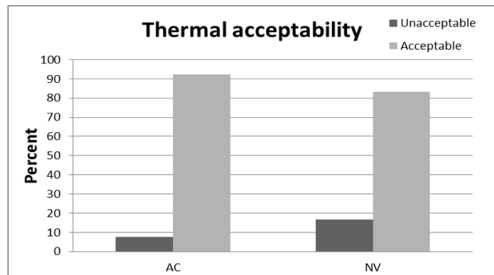

รูปที่ 3 Psychrometric Chart (NV)

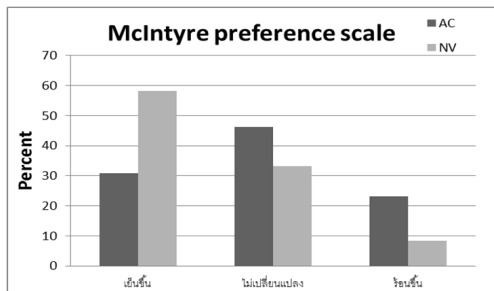
รูปที่ 4 การกระจายคะแนนความรู้สึกเชิงความร้อน

จากรูปที่ 3 พบว่า ห้อง NV มีค่า PMV ที่ 0 ปกติซึ่งเมื่อเทียบกับคำตอบของผู้ทดสอบในห้อง NV (รูปที่ 4) พบว่าผู้ทดสอบส่วนน้อย (25%) ตอบว่า รู้สึกปกติ (TSV = 0) ส่วนผู้ทดสอบส่วนใหญ่ (75%) มีความรู้สึกร้อนเล็กน้อยจนถึงร้อนมาก (TSV<0)

รูปที่ 5 ความรู้สึกยอมรับเชิงความร้อน

จากรูปที่ 5 ผู้ทดสอบส่วนใหญ่ภายในห้อง AC (92%) และผู้ทดสอบส่วนใหญ่ภายในห้อง NV (83%) สามารถยอมรับความรู้สึกเชิงความร้อนได้

รูปที่ 6 ความรู้สึกอยากเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ

จากรูปที่ 6 พบว่า ภายในห้อง AC มีการกระจายของความรู้สึกอยากให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสภาพอากาศ โดยส่วนใหญ่ (77%) ต้องการให้เย็นขึ้นหรือไม่เปลี่ยนแปลง ขณะที่ห้อง NV ผู้ทดสอบส่วนใหญ่ (58%) ต้องการให้อากาศเย็นขึ้น

5.3 ผลทดสอบกระบวนการคิดซับซ้อน

จากตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างนักเรียน 25 คน พบว่า ผลคะแนนความสามารถในการจำ (Memory Test) โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC คือ 5.38 คะแนน (M = 5.42, SD = 0.79, n = 13) ผลคะแนนความสามารถในการจำโดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง NV คือ 4.33 คะแนน (M = 4.33, SD = 1.303, n = 12) เมื่อวิเคราะห์โดย Independent – Samples T Test พบว่า คะแนน Memory Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนห้อง AC แตกต่างกับคะแนน Memory Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง NV อย่างมีนัยสำคัญ (T = 2.433, p = 0.026) จึงสรุปได้ว่าผลคะแนน Memory Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC สูงกว่านักเรียนห้อง NV

ตารางที่ 1 ผลการทดสอบกระบวนการคิดซับซ้อน

		Group Statistics			
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Memory Test	AC	13	5.38	0.768	0.213
	NV	12	4.33	1.303	0.376
Reasoning Test	AC	13	11.00	3.215	0.892
	NV	12	10.33	2.229	0.644
Planning Test	AC	13	27.85	7.358	2.041
	NV	12	18.00	8.592	2.480

จากตารางที่ 1 พบว่า ผลคะแนนความสามารถในการใช้เหตุผล (Reasoning Test) โดยเฉลี่ยของห้อง AC คือ 11 คะแนน (M = 11, SD = 3.21, n = 13) ผลคะแนนความสามารถในการใช้เหตุผลโดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง NV คือ 10.33 คะแนน (M = 10.33, SD = 2.229, n = 12) เมื่อใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล Independent – Samples T Test พบว่า ผลคะแนน Reasoning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC เท่ากับผลคะแนน Reasoning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง NV (T = 0.598, p = 0.556) จึงสรุปได้ว่าผลคะแนน Reasoning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC และ NV เท่ากัน

จากตารางที่ 1 พบว่า ผลคะแนนความสามารถในการวางแผน (Planning Test) โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC คือ 27.85 คะแนน (M = 27.85, SD = 7.358, n = 13) ผลคะแนน Planning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง NV คือ 18 คะแนน (M = 18, SD = 8.592, n = 12) เมื่อใช้วิธีการ Independent – Samples T Test วิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ผลคะแนน Planning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC แตกต่างกับผลคะแนน Planning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง NV อย่างมีนัยสำคัญ (T = 3.085, p = 0.005) จึงสรุปได้ว่าผลคะแนน Planning Test โดยเฉลี่ยของนักเรียนในห้อง AC สูงกว่านักเรียนในห้อง NV

6. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

จากการทดสอบพบว่าผู้ทดสอบส่วนใหญ่ ทั้งห้อง AC และ NV สามารถยอมรับความรู้สึกเชิงความร้อนของห้องเรียนได้ ซึ่งตรงกับขอบเขตภาวะความสบายที่ 24 °C - 32 °C ของ ASHRAE Standard 55-2010 แต่เมื่อทำการเปรียบเทียบ

ค่าความรู้สึกร้อนหนาว (PMV) มีผู้ทดสอบเพียงส่วนน้อยของทั้งสองห้องที่มีความรู้สึกตรงกับค่าจากการคำนวณด้วย CBE Thermal Comfort Tool โดยผู้ทดสอบในห้อง AC มีความรู้สึกธรรมดาค่อนข้างเย็น และไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ขณะที่ผู้ทดสอบในห้อง NV รู้สึกธรรมดาค่อนข้างเย็นเล็กน้อย และต้องการให้สภาพอากาศเย็นขึ้น

แม้ผู้ทดสอบส่วนใหญ่ของทั้งสองกลุ่มสามารถยอมรับความรู้สึกเชิงความร้อนภายในห้องของตนได้ แต่จากการทดสอบความสามารถในการคิดซับซ้อนกลับพบว่าผู้ทดสอบในห้อง AC มีผลคะแนนทดสอบความสามารถในการจดจำและความสามารถในการวางแผนสูงกว่าผู้ทดสอบในห้อง NV แสดงให้เห็นว่าแม้ผู้ทดสอบทั้งสองจะอยู่ในขอบเขตภาวะความสบายเช่นกัน แต่ผู้ทดสอบในห้องที่รู้สึกร้อนกว่ากลับมีความสามารถในการคิดซับซ้อนต่ำกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ตรงตามทฤษฎีที่ว่าความร้อนส่งผลต่อความสามารถในการคิดซับซ้อนของ Hancock, 2003

ดังนั้น ด้วยอุณหภูมิที่สูงขึ้นทุก ๆ ปีหากไม่สามารถปรับปรุงระดับสภาวะความสบายของห้องเรียนที่ปรับอากาศตามธรรมชาติด้วยพัดลมได้ การออกแบบอาคารเรียนที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศทุกห้องอาจมีความจำเป็นต่อนักเรียนในอนาคต

7. ข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษาขั้นต่อไป

การวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเบื้องต้น เก็บข้อมูลในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ที่อุณหภูมิยังค่อนข้างเย็น และศึกษากลุ่มตัวอย่างนักเรียนเพียงห้องเดียว ทำให้มีจำนวนประชากรน้อยในการศึกษาต่อไป จึงสมควรเพิ่มจำนวนประชากร และเลือกช่วงเวลาที่มีอุณหภูมิระหว่างทั้งสองห้องมีความแตกต่างกันมาก เช่น ช่วงฤดูร้อน

จากผลแบบสอบถามพบว่ามีกระจายของค่าความรู้สึกร้อนหนาวที่อาจเกิดจากความแตกต่างกันของความเร็วลม ณ จุดที่หนึ่งของนักเรียนแต่ละคน โดยเฉพาะห้อง NV ที่มีผู้ทดสอบบางกลุ่มไม่ได้รับลมจากพัดลมโดยตรงในการศึกษาครั้งต่อไปอาจต้องทำการวัดความเร็วลม ณ จุดที่หนึ่งของนักเรียนแต่ละคนเพื่อการเปรียบเทียบข้อมูล

รายการอ้างอิง

- ศูนย์ภูมิอากาศ สำนักพัฒนาอุตุนิยมวิทยา กรมอุตุนิยมวิทยา. (2559). *สรุปสภาวะอากาศทั่วไปในรอบปี พ.ศ. 2559*. Retrieved January 20, 2017 from <https://www.tmd.go.th/climate/climate.php?FileID=5>.
- ASHRAE. (1992). *ANSI/ASHRAE Standard 55-1992*. Atlanta: Author.
- Greenleaf, C. J. & Greenleaf, J. E. (1970). *Human acclimation and acclimatization to heat a compendium of research*. Moffett Field, CA, United States: NASA Ames Research Center.
- Hancock, P. A. & Vasmatzidis, I. (2003). Effects of heat stress on cognitive performance: the current state of knowledge. *International Journal of Hyperthermia*, 19(3), 355-372.
- Jitkhajornwanich, K. (2006). *Thermal comfort and adaptation for thermal comfort of local populations* (pp. 117-120). The 2006 National Research Council of Thailand Award.

- Karyono, T. H., Sri, E., Sulistiawan, J. G. & Triswanti, Y. (2015). Thermal comfort studies in naturally ventilated buildings in Jakarta. Indonesia. *Buildings*, 5(3), 917-932.
- Kwok, A. G. (1997). *Thermal comfort in naturally-ventilated and air-conditioned classrooms in the tropics*. (Ph.D. Dissertation). University of California.
- Rangsiraksa, P. (2006). Thermal comfort in Bangkok residential buildings, Thailand (pp. 6-8). In *proceedings of the 23rd conference on passive and low energy architecture (PLEA2006)*, Geneva.
- Srivanit, M. & Auttarat, S. (2015). The summer thermal environment and human comfort of shaded outdoor and semi-outdoor spaces to living in the urban area of Chiang Mai City. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 12(2), 53-72.
- Taweekun, J. (2013). Thermal comfort zone for Thai people. *Engineering*, 5(5), 525.

การวิเคราะห์ปัจจัยที่ประสบความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ ที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

An Analysis of the Success Factors of the Paradigm Communities in Accordance with Sufficiency Economy Philosophy

วิทยาพร ภักดีฤทธิบุตร¹ และ ดร. วิทยา ดวงธิดา²

Wittayaporn Phakdeerittibutr¹ and Wittaya Daungthima, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E-mail: jeans_wit@hotmail.com¹ , w.daungthima@gmail.com²

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันประเทศไทยเริ่มเกิดปัญหาด้านความมั่นคงทางอาหาร หนี้สิน ภัยแล้ง และทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกใช้ไปอย่างมากจนไม่สามารถผลิตหรือฟื้นฟูตัวเองได้ทันต่อความต้องการใช้งาน ตลอดจนการเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติทั้งจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นและเกิดการแปรปรวนของสภาพอากาศจากสภาวะโลกร้อน จึงส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงต่อพื้นที่ทั้งชุมชนเมืองและชนบททั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม บทความนี้จึงเล็งเห็นความสำคัญของการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนดังกล่าวข้างต้นได้ โดยการเริ่มจากการศึกษาหาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในด้านต่างๆ จากชุมชนต้นแบบจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นชุมชนเมืองที่ยั่งยืนได้

คำสำคัญ: เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนยั่งยืน

Abstract

At present, food security, debt, drought and natural resources have become so widespread that they can not produce or revitalize their needs. As well as natural disasters, both from the destruction of natural resources and the variability of climate from global warming. As a result, the impact on urban and rural areas has been affected both physically, economically and socially. This article recognizes the importance of implementing Sufficiency Economy Philosophy in King Rama IX. Solve the community problem above. By starting with the study of factors leading to success in various fields. From the prototype community to the development of a sustainable urban community.

Keywords: Sufficiency Economy, Sustainable Community

1. บทนำ

การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้เพื่อการช่วยวางแผนชุมชนที่ยั่งยืน โดยการเริ่มจากการศึกษาหาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในด้านต่างๆ ทั้งทางด้าน กายภาพ เศรษฐกิจและสังคม จนนำไปสู่การพัฒนาเป็นชุมชนเมืองที่ยั่งยืนได้ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าพื้นที่ต้นแบบในเขตภาคเหนือซึ่งถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และชุมชน จึงได้เลือกพื้นที่ต้นแบบที่โดดเด่นในด้านต่างๆ คือ (1) บ้านทาป่าเปา ม.6 ต.ทาปาดุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและโดดเด่นด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้และต้นน้ำ (2) ชุมชนต้นน้ำน่าน ม.6 บ้านคิ้ว ต.ศรีภูมิ อ.ท่าวังผา จ.น่าน เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรอีกแนวทางหนึ่งที่ตั้งอยู่บนการสร้างสรรค์ดูแลระหว่างการสร้างผลผลิตและการรักษาระบบนิเวศ (3) บ้านแม่กำปอง อ.แม่ฮอน จ.เชียงใหม่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างเต็มรูปแบบซึ่งบริหารจัดการในทุกด้านเองโดยชุมชน ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ล้วนถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

บทความนี้จึงเล็งเห็นว่าปัจจัยที่ประสบผลสำเร็จในแต่ละด้านของชุมชนต้นแบบที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากการทบทวนวรรณกรรมนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวางแผนชุมชนที่ยั่งยืนได้

2. แนวคิดที่จะนำไปสู่การค้นหาปัจจัยของชุมชนที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากการทบทวนวรรณกรรม

2.1 ทฤษฎีบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง

รวบรวมโดยมูลนิธิธรรมาภิบาล (มูลนิธิธรรมาภิบาล, 2559) ซึ่งประมวลจาก

หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งรวบรวมโดยสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)

บันไดขั้นที่ 1-4 คือ เศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐานขั้นที่ 1 พอกิน

ประการสำคัญที่สุดของปัจจัย 4 คือ อาหารขั้นที่ 1 ของแนวทางแก้ปัญหาที่ยั่งยืนคือ ตอบคำถามให้ได้ว่า “ทำอย่างไรจึงจะพอกิน” โดยให้ความสำคัญกับข้าวปลาอาหารนอกจากนั้นหัวใจสำคัญของ “พอกิน” ยังมีความหมายรวมถึงความปลอดภัยในอาหาร การกินอย่างไรเพื่อให้มีสุขภาพดี ไม่สะสมเอาความเจ็บไข้ได้ป่วยไว้ในร่างกายนี้คือความหมายของบันไดขั้นที่ 1

ขั้นที่ 2-4 พอใช้ พออยู่ พอมีเงิน

เกิดขึ้นได้พร้อมกัน ด้วยคำตอบเดียวคือ “ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” ซึ่งป่า 3 อย่างจะให้ทั้ง อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สมุนไพร สำหรับรักษาโรค ทั้งโรคคน โรคพืช โรคสัตว์ ให้ไม่สำหรับทำบ้านพักที่อยู่อาศัย และให้ความร่มเย็นกับบ้าน ชุมชน และโลกใบนี้

บันไดขั้นที่ 5-9 คือ เศรษฐกิจพอเพียงขั้นก้าวหน้าขั้นที่ 5-6 บุญและทาน

เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความเชื่อมั่นว่าสังคมไทยเป็นสังคมบุญ สังคมทานไม่เน้นการแลกเปลี่ยนทางการค้า แต่เน้นการทำบุญ ไม่เน้นการสะสมเป็นของส่วนตัว แต่เน้นการให้ทานและสะสมโดยมอบให้เป็นทรัพย์สินส่วนรวมตามความหมายอันลึกซึ้งของคำ “Our Loss is Our Gain” หรือ “ยิ่งทำยิ่งได้ ยิ่งให้ยิ่งมี”

ขั้นที่ 7 เก็บรักษา

คือการรู้จักเก็บรักษา ซึ่งเป็นการตั้งอยู่ในความไม่ประมาทและการรู้จักเก็บรักษา ยังเป็นการสร้างรากฐานของการเอาตัวรอดในเวลาเกิดวิกฤตการณ์เน้นให้รู้จักวิธีการถนอมอาหาร การสะสม อาหารไว้กินในยามหน้าแล้ง ด้วยการแปรรูปอาหารหลากหลายชนิด

ขั้นที่ 8 ขาย

การค้าขายสามารถทำได้ แต่ทำงานภายใต้การรู้จักตนเอง รู้จักพอประมาณ และทำไปตามลำดับ โดยของที่ขาย คือ ของที่เหลือจากทุกขั้นแล้วจึงนำมาขาย

ขั้นที่ 9 (เครือ) ช่าย กองกำลังเกษตรโยธิน

คือ การสร้างกองกำลังเกษตรโยธินหรือการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทั่วประเทศ เพื่อขยายผลความสำเร็จตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สู่การปฏิบัติแนวคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมในชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาวิกฤต 4 ประการได้แก่ วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ (Environmental Crisis) วิกฤตการณ์โรคระบาดทั้งในคน สัตว์ พืช (Epidemic Crisis) วิกฤตเศรษฐกิจ ข้าว ยากหมากแพง (Economic Crisis) วิกฤตความขัดแย้งทางสังคม/สงคราม (Political/Social Crisis)

2.2 ปัจจัยในการที่จะเป็นชุมชนที่ยั่งยืนตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการทบทวนวรรณกรรมของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549)

2.2.1 การบริหารหนี้สินบนเส้นทางพอเพียง คือการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย สร้างอาชีพเสริมทดแทนการหาประโยชน์แบบผิด ๆ จากการทำลายป่า

2.2.2ฐานเศรษฐกิจชุมชนคือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทั้งทางด้านทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และ

วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

2.2.3 การทำเกษตรยั่งยืนบนพื้นฐานการเอื้อเพื่อเกื้อกูล คือ การทำการเกษตรควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ไม่ทำลายป่าเพื่อรักษาแหล่งน้ำ

2.2.4 การรู้จักใช้และรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมคือการรวมกลุ่มการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั่นก็คือ ดิน น้ำ ป่า

2.2.5 ทางรอดจากการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า คือ การรักษาป่าไม่เป็นการได้รับผลประโยชน์ที่ตามมา ทั้ง ดิน น้ำ และผลิตผลจากป่า

2.2.6 การเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต คือ การเรียนรู้จากบทเรียนในอดีต ในเรื่องของภัยพิบัติ จากการทำลายทรัพยากรป่าไม้

2.2.7 การท่องเที่ยวชุมชนที่พอประมาณ มีปัจจัยหลักจากตัวแทน หรือผู้นำชุมชนที่นำมาสู่การเข้าถึงพื้นที่ท่องเที่ยวในชุมชน

2.2.8 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสุขภาพหลักสำคัญคือภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการถ่ายทอดของคนรุ่นเก่า

2.3 ชุมชนต้นแบบเพื่อเป็นกรณีศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรม

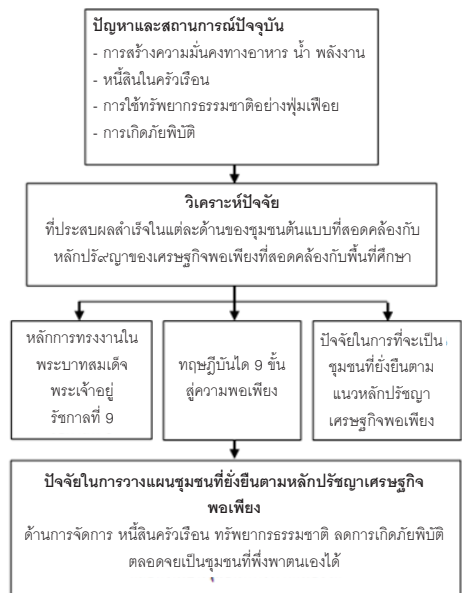
2.3.1 บ้านทาป่าเปา ป่าชุมชนบ้านห้วยทรายขาว ขึ้นชื่อว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและโดดเด่นด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้และต้นน้ำซึ่งช่วยกันทำหน้าที่ในการดูแลปกป้องผืนป่าชุมชนห้วยทรายขาว พื้นที่ 13,000 ไร่ ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดป่าชุมชน ระดับประเทศ ปี 2552 ได้รับโล่พระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ รางวัลลูกโลกสีเขียว ปี 2545 (รางวัลลูกโลกสีเขียว, 2545)

2.3.2 ชุมชนต้นน้ำน่าน เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรอีกแนวทางหนึ่งที่ตั้งอยู่

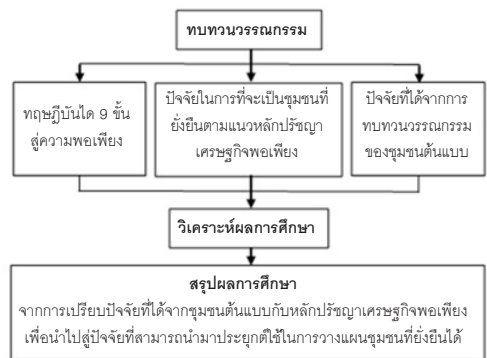
บนการสร้างสมดุลระหว่างการสร้างผลผลิตและการรักษาระบบนิเวศแนวทางนี้มีตัวอย่างจริงอยู่ที่ชุมชนต้นน้ำน่าน ชุมชนต้นแบบโคกหนองนาโมเดลบนพื้นที่ 50 ไร่ เป็นตัวอย่างให้กับเกษตรกรปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตร การจัดการน้ำ และการฟื้นฟูป่าต้นน้ำซึ่งเป็นทางออกของวิกฤตภัยแล้งและปัญหาเขาหัวโล้นที่เกษตรกรทุกคนสามารถร่วมกันทำได้ (รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, 2559)

2.3.3 บ้านแม่กำปอง เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีลำธารไหลผ่านหมู่บ้าน นอกจากนี้ ปริมาณน้ำยังมีมากพอสำหรับการสร้างฝายกั้นน้ำนำมาปั่นเป็นพลังงานกระแสไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา ปลายปี พ.ศ. 2543 แม่กำปองได้เปิดหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างเต็มรูปแบบ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่คิดโดยชุมชน บริหารจัดการเองโดยชุมชน และการบริหารจัดการในทุกด้าน รวมถึงรู้จักหน้าที่และบทบาทของตัวเองในฐานะเป็นส่วนหนึ่ง ของชุมชน ตลอดจนการร่วมแรงร่วมใจกันในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อมิให้เกิดเป็นผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน (กรเกษ ศิริบุญรอด, 2548)

3. กรอบแนวคิดและขั้นตอนของการวิจัย

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

รูปที่ 2 ขั้นตอนของการวิจัย

ตารางที่ 1 ปัจจัยที่ประสพผลสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่สอดคล้องกันกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ทฤษฎี บันได 9 ชั้น (o)	บ้านทา ป่าเปา		ชุมชน ต้นน้ำน่าน		บ้านแม่ กำปอง		ปัจจัยในการที่จะเป็นชุมชนที่ยั่งยืน ตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (x)
ขั้นที่ 1 พอกิน	o	x	o	-	o	x	การบริหารหนี้สินบนเส้นทางพอเพียง
ขั้นที่ 2 พอใช้	o	x	o	x	o	x	การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสุขภาพ
ขั้นที่ 3 พออยู่	o	x	o	x	o	x	ทางรอดจากการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
ขั้นที่ 4 พอร่มเย็น	o	x	o	x	o	x	การรู้จักใช้และรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
ขั้นที่ 5 บุญ	-	x	o	x	-	x	การทำเกษตรยั่งยืนบนพื้นฐานการเอื้อเพื่อเกื้อกูล
ขั้นที่ 6 ทาน	-		o		-		
ขั้นที่ 7 เก็บรักษา	o	x	o	x	o	x	การเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต
ขั้นที่ 8 ชาย	o	x	o	x	o	x	ฐานเศรษฐกิจชุมชน
ขั้นที่ 9 เครือข่าย	o	x	o	-	o	x	การท่องเที่ยวชุมชนที่พอประมาณ

4. ผลการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาทั้งด้านทฤษฎีและด้านความเป็นอยู่ของชุมชนต้นแบบ ซึ่งสามารถสรุปปัจจัยที่ประสพผลสำเร็จสู่ชุมชนที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกมา ได้ดังนี้ปัจจัยที่สัมพันธ์กันมากที่สุดระหว่างทฤษฎีบันได 9 ชั้น กับปัจจัยในการที่จะเป็นชุมชนที่ยั่งยืนตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนต้นแบบ คือ ขั้นที่ 2-4 พอใช้ พออยู่ พอร่มเย็น นั้นสัมพันธ์กับปัจจัยด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสุขภาพ ทางรอดจากการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การรู้จักใช้และรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และขั้นที่ 7 เก็บรักษา สัมพันธ์กับการเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ขั้นที่ 8 ชาย สัมพันธ์กับฐานเศรษฐกิจชุมชน ส่วนในขั้นที่ 1, 5, 6 และ 9 นั้นในแต่ละชุมชนก็มีความสัมพันธ์กับปัจจัยเหล่านี้ต่างกันไปตามลักษณะทางภูมิสังคมของแต่ละชุมชนดัง (ตารางที่ 1)

แต่โดยภาพรวมถือว่าลักษณะทางภูมิสังคมของชุมชนต้นแบบทุกแห่งนั้น มีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น เกือบทั้งหมด ซึ่งถือได้ว่าทุกปัจจัยเหล่านี้คือปัจจัยที่จะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5. บทสรุป

ปัจจัยที่ประสพผลสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ได้จากการวิเคราะห์สู่การเป็นชุมชนที่พอเพียงและยั่งยืนได้นั้น จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ปัจจัยในการที่จะเป็นชุมชนที่ยั่งยืนตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ สกว. นั้นนำมาประยุกต์รวมกับทฤษฎีบันได 9 ชั้น ของมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติได้ในแนวทางที่คล้ายคลึงกัน โดยสามารถสรุปผลเป็นปัจจัยต่างๆ ได้ดังนี้

5.1 การบริหารหนี้สินบนเส้นทางพอเพียง

ความพอเพียง อยู่กับการสร้างความปลอดภัย ที่ความพอดีกับความสามารรถและต้องสร้างที่ใจของตนเองก่อนนำมาสู่การรู้ประมาณการใช้จ่ายอย่างสมดุล ซึ่งการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง

ครอบครัวและชุมชนด้วยการสร้างกิจกรรมกลุ่มที่ตอบสนองกับปัญหาอย่างรอบคอบ เมื่อจัดการกับหนี้สินได้แล้วจึงนำไปสู่บันไดขั้นที่ 1 คือ พอกิน

5.2 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสุขภาพ

เดิมระบบสุขภาพของชุมชนนั้นอยู่บนฐานการพึ่งพาตนเองได้อาศัยความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ทรัพยากรที่มีอยู่ใกล้ตัวมาใช้ในการดูแล

5.3 ทางรอดจากการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

คือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พึ่งพาตนเองพึ่งพาธรรมชาติ รักษาความสมดุลของมนุษย์กับธรรมชาติไว้อย่างยั่งยืน

5.4 การรู้จักใช้และรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

การแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลงด้วยการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิม เรื่องการจัดการน้ำ ความสัมพันธ์ของคนกับป่าและสายน้ำ การทำเกษตรสองฝั่งลำน้ำ การสร้างที่อยู่อาศัยโดยใช้วัสดุธรรมชาติ ซึ่งล้วนแต่เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและได้ประโยชน์สูงสุด จากที่กล่าวมา ปัจจุบันที่ 2-4 นั้นล้วนสอดคล้องกับบันไดขั้นที่ 2-4 เกิดขึ้นได้พร้อมกัน ด้วยคำตอบเดียวคือ “ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง”

5.5 การทำเกษตรยั่งยืนบนพื้นฐานการเอื้อเพื่อเกื้อกูล

แสดงให้เห็นเกษตรกรเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่มีความเกื้อกูลกัน การเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ระหว่างคนในชุมชนที่มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันต้องผลิตเพื่อการบริโภค จึงไม่ต้องแข่งขันกันไม่ต้องใช้สารเคมีมาก ก็จะได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีต่อสุขภาพ “เศรษฐกิจพอเพียงกับการเกษตร” ซึ่งจะบรรลุเป้าหมายได้โดยการร่วมมือกันของบุคคล ชุมชน และรัฐ โดยอาศัยวิธีการคือ มีเทคโนโลยีที่เหมาะสม มีระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม มีโลกทัศน์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียง

คือ อยู่ร่วมกับคนอื่นและธรรมชาติอย่างเกื้อกูล และรักษาฐานการผลิต คือ ทรัพยากร ความรู้ การจัดการ การเรียนรู้ ตรงกับบันไดขั้นที่ 5-6 ที่ว่าบุญและทาน ไม่เน้นการแลกเปลี่ยนทางการค้า แต่เน้นการทำบุญ ไม่เน้นการสะสมเป็นส่วนตัว แต่เน้นการให้ทานและสะสมโดยมอบให้เป็นทรัพย์สินส่วนรวม ตามความหมายอันลึกซึ้งของคำ “Our Loss is Our Gain” หรือ “ยิ่งทำยิ่งได้ ยิ่งให้ยิ่งมี”

5.6 การเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต

คือการได้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของการประกอบอาชีพในชุมชน และได้แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตนในอนาคต ซึ่งเป็นอาชีพที่สอดคล้องกับความสนใจ ความสามารถ ทักษะ และสภาพของชุมชนที่เกื้อหนุนรวมไปถึงบันไดขั้นที่ 7 เกษรักษา คือ การรู้จักเก็บรักษา ซึ่งเป็นการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และยังเป็น การสร้างรากฐานของการเอาตัวรอดในเวลาเกิดวิกฤตการณ์เน้นให้รู้จักวิธีการถนอมอาหาร การสะสม อาหารด้วยการแปรรูปอาหารหลากหลาย

5.7 ฐานเศรษฐกิจชุมชน

การบริหารจัดการกลุ่มเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์นั้น ๆ เกิดได้จากการระดมความคิดของสมาชิก การทบทวนปัญหาและยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยตั้งอยู่บนฐานของความพร้อมที่จะพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ อย่างไม่มุ่งหวังกำไรจากการผลิต พิจารณาถึงกำลังและความสามารถของสมาชิกกลุ่มเป็นที่ตั้ง อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการเรียนรู้ของสมาชิกในการพัฒนาทักษะฝีมือของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับบันไดขั้นที่ 8 คือ ขยาย การค้าขาย ทำได้ภายใต้การรู้จักตนเอง รู้จักพอประมาณ และทำไปตามลำดับ โดยของที่ขาย คือ ของที่เหลือจากทุกชั้นแล้วจึงนำมาขาย

5.8 การท่องเที่ยวชุมชนที่พอประมาณ

หลายชุมชนจึงมีความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนเรียนรู้ที่จะอยู่ได้และเท่าทันกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น “ความรู้สู่ทางเลือกที่เหมาะสม” นำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับใช้ในสถานการณ์ใหม่ รู้จักขบคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เรียนรู้การปรับเข้าหากินบนทางสายกลางเชื่อมโยงสู่ขั้นที่ 9 (เครือข่าย) ข่าย คือ การสร้างกองกำลังเกษตรโยธิน หรือการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทั่วประเทศ เพื่อขยายผลความสำเร็จตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ชุมชนที่ยั่งยืน คือชุมชนที่พึ่งพาตนเองให้อยู่รอดได้โดยอาศัยปัจจัยจากภายนอกให้น้อยที่สุด โดยอาศัยการมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียงบนทางสายกลาง คือ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งอยู่บนฐานของ ความรู้ และคุณธรรม จึงจะเป็นชุมชนที่พร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมโลก

ซึ่งปัจจัยทั้งหมดที่สรุปได้เหล่านี้ผู้วิจัยหวังว่า อาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นปัจจัยในการชี้วัดความเป็นชุมชนที่ยั่งยืน หรือใช้เป็นแนวทางในการวางแผนชุมชนที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เพราะถ้าแต่ละชุมชนสามารถปฏิบัติตามปัจจัยที่สรุปออกมานี้ ก็อาจจะกลายเป็นชุมชนที่ยั่งยืนซึ่งขยายเครือข่ายเชื่อมโยงทั่วประเทศ ผู้การเป็นประเทศที่ยั่งยืนที่พร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมโลกต่อไปในอนาคตได้

รายการอ้างอิง

- กรเกษ ศิริบุญรอด. (2548). *แม่กำปอง: สร้างงานวิจัยพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว*. สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2559, จาก <http://www.mae-kampong.com/index.php?lay=show&ac=article&id=394934&Ntype=1>.
- มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ. (2559). *กลกิจกรรมธรรมชาติ การแปลงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ แบบ คน จน* (84-89). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- รางวัลลูกโลกสีเขียว. (2545). *ผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว*. สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2559, จาก http://pttinternet.pttplc.com/green_globe/2545/community-02.html.
- รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์. (2559). *ความหวังในความแล้ง: ชุมชนต้นน้ำน่าน อีกหนึ่งคำตอบสำหรับปัญหาเขี้ยวโล้น*. สืบค้นเมื่อ 18 ส.ค. 2559, จาก <http://www.bloggang.com/viewblog.php?id=greenpeacethailand&date=20-06-2016&group=1&gblog=370>.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย[สกว.]. (2549). *การเรียนรู้สู่สมดุล* (21-89). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

บทบาทการถือครองทรัพย์สินที่ส่งผลต่อคุณภาพงานอนุรักษ์
มรดกสถาปัตยกรรมประเภทตึกแถว บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์
และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออก

Role of Tenure Condition in Conservation Quality
for Heritage Shophouses in Rattanakosin

วรรณิภา งามสมศรี¹ และ รศ. ดร. ยงธนิศร์ พิมลเสถียร²

Wannipha Ngamsomsri¹ and Assoc. Prof. Yongtanit Pimonsathean, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: Onenipha@gmail.com¹, pimonsay@gmail.com²

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันการอนุรักษ์ตึกแถวเก่าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออกสำหรับภาคเอกชนยังไม่ประสบความสำเร็จในภาพรวม ด้วยติดปัญหาสิทธิในทรัพย์สินรวมถึงรัฐบาลยังไม่มีกรอบดำเนินการเฉพาะสำหรับอาคารของภาคเอกชน อย่างไรก็ตามยังมีภาคเอกชนบางส่วนที่ดำเนินการอนุรักษ์ด้วยรูปแบบการดำเนินการที่ต่างกันส่งผลให้อาคารมีคุณภาพทางกายภาพต่างกัน โดยจุดประสงค์งานวิจัยนี้คือ วิเคราะห์รูปแบบการดำเนินการและบทบาทการถือครองทรัพย์สินที่ส่งผลต่อคุณภาพงานอนุรักษ์ของภาคเอกชน จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการถือครองของผู้ดำเนินการไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อคุณภาพงานอนุรักษ์ ปัจจัยสำคัญคือการทำความเข้าใจคุณค่าอาคาร การเลือกวิธีรักษาคุณค่าได้อย่างถูกต้องและมีการบริหารงานตามแนวคิดกระบวนการอนุรักษ์ โดยที่กรณีศึกษาบางส่วนได้ดำเนินการตามกระบวนการอนุรักษ์และส่งผลให้อาคารมีคุณภาพตามมาตรฐาน แสดงให้เห็นว่าภาคเอกชนสามารถดำเนินการอนุรักษ์ได้อย่างมีคุณภาพ ทั้งนี้ รัฐบาลจึงควรกำหนดกรอบการดำเนินการอนุรักษ์ขึ้นเพื่อให้ภาคเอกชนอื่นในพื้นที่ได้ดำเนินการตามกระบวนการอนุรักษ์

คำสำคัญ: การถือครองทรัพย์สิน กระบวนการอนุรักษ์ ตึกแถวเก่า

Abstract

At present due to property rights issues, the conservation of historical shophouses in Rattanakosin is difficult to achieve. Furthermore the government has no specific framework in place for private shophouses. However, some from the private sectors have carried out their own form of conservation resulting in varying degree of impact on the physical appearance of the buildings. The purpose of this research is to analyze the pattern of operation and the role of the private sector in the conservation process. According to studies, the tenure condition is not an important factor in the quality of the conservation work. The key factors is understanding the

historical significance of the property, choosing appropriate conservation methods and careful management of the conservation process. Some case studies have been conducted that follow a careful conservation planning process. As a result, it shows that the private sector can conserve the historical value of the property. So the government should set a conservation framework in place for private shophouses that details the correct conservation process for the area.

Keywords: Tenure Condition, Conservation Planning Process, Heritage Shophouse

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ตึกแถวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในพื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออก มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นภาพจำของเมือง แต่ในปัจจุบันตึกแถวที่มีคุณค่าเหล่านั้นมีสภาพทรุดโทรม บ้างถูกต่อเติมจากปัจจัยการพัฒนาพื้นที่และเศรษฐกิจทำให้ตึกแถวเก่าเสี่ยงต่อการสูญเสียสภาพจำทางประวัติศาสตร์ของเมือง

การอนุรักษ์ของภาคเอกชนเป็นไปได้ยาก แต่ตึกแถวเก่าส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นของภาคเอกชน (สำนักผังเมือง, 2558) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันภาคเอกชนได้อนุรักษ์ตึกแถวเก่าตามสิทธิการถือครองด้วยรูปแบบการอนุรักษ์ที่ต่างกัน จึงส่งผลให้คุณภาพกายภาพอาคารมีความต่างกัน ด้วยจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการวิเคราะห์บทบาทการถือครองในการอนุรักษ์ตามแนวคิดกระบวนการวางแผนการอนุรักษ์

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

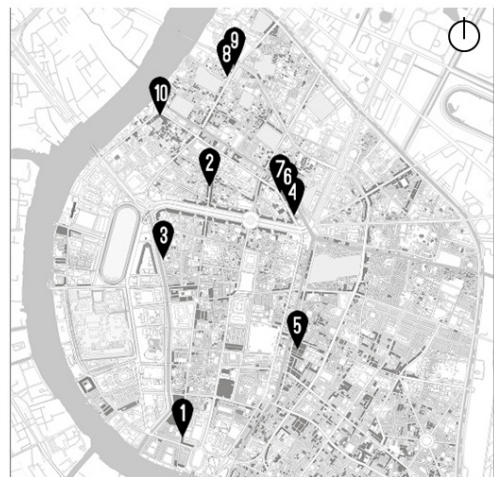
1.2.1 เพื่อทราบรูปแบบการดำเนินการอนุรักษ์ตึกแถวเก่าของภาคเอกชนในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออก

1.2.2 เปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินการของกรณีศึกษาตามกระบวนการการอนุรักษ์เพื่อวิเคราะห์

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษา

เก็บข้อมูลตึกแถวกรณีศึกษา 10 แห่งที่ครอบครองโดยเอกชน ได้แก่ (1) ตึกแถวถนนบ้านหม้อ ปากคลองตลาด (2) ตึกแถวถนนตะนาว ช่วงที่ 1 (3) ตึกแถวถนนอัษฎางค์ ตรงข้ามศาลฎีกา (4) โรงแรม Old Capital Bike ถนนพระสุเมรุ (5) ตึกแถวชุมชนวังแดง ถนนหลวง (6) ร้าน Dialogue Coffee ถนนพระสุเมรุ (7) ร้าน Passport Bookstore ถนนพระสุเมรุ (8) โรงแรม WayLa hostel ถนนสามเสน (9) ร้าน Dragon Eyes ถนนสามเสน (10) ตึกแถวโค้งถนนพระอาทิตย์

ที่มา: ผู้วิจัย
รูปที่ 1 แสดงที่ตั้งกรณีศึกษาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออก

1.3.2 ขอบเขตด้านกายภาพ

บริเวณที่ศึกษาได้แก่เกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออก เพราะพื้นที่มีความเสี่ยงต่อการพัฒนาที่ดินของเอกชน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อเป็นองค์ความรู้ของการดำเนินการอนุรักษ์ของผู้ดำเนินการ ได้แก่ เจ้าของที่ดินและผู้เช่าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออก

1.5 นิยามศัพท์

1) การถือครองทรัพย์สิน คือลักษณะการครอบครอง แบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ เป็นเจ้าของทรัพย์สินเอง และครอบครองทรัพย์สินด้วยกรเช่า

2) กระบวนการวางแผนการอนุรักษ์เป็นลำดับการค้นคว้า การตัดสินใจ และการดำเนินการซึ่งสัมพันธ์กัน โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจคุณค่าความสำคัญของอาคารและสิ่งก่อสร้าง ต่อมาคือ การกำหนดและพัฒนาแนวทาง และขั้นสุดท้ายคือ การจัดการกับอาคารและสิ่งก่อสร้างโดยที่สอดคล้องกับแนวทางที่ได้กำหนดไว้

3) ตึกแถวเก่า คือ กลุ่มตึกแถวเก่าที่มีคุณค่าโดยระบุอยู่ในบันทึกการสำรวจหรือได้รับการประเมินจากสำนักผังเมืองหรือกรมศิลปากร

1.6 ระเบียบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง การเก็บรวบรวมข้อมูล กำหนดตัวแปรและตัวชี้วัดในการเปรียบเทียบ 2 ส่วน ได้แก่

1) การประเมินคุณภาพการอนุรักษ์โดยใช้วิธีการสำรวจสภาพอาคารและเปรียบเทียบ

ตามมาตรฐานการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับตึกแถวได้แก่มาตรฐานการบูรณะและมาตรฐานการฟื้นฟูของ National Park Service U.S. Department of The Interior(1916) เนื่องด้วยในประเทศไทยยังไม่มีมาตรฐานดังกล่าว

2) การประเมินกระบวนการอนุรักษ์โดยใช้การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาตามแนวคิดกระบวนการวางแผนการอนุรักษ์ของกัญบัตรเบอร์ร่า

2. ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ใช้กระบวนการที่ระบุในกฎบัตรเบอร์ร่า ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลว่าด้วยการจัดการที่เหมาะสมกับอาคารเก่า เช่น ตึกแถว เพราะตึกแถวเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและกฎบัตรเบอร์ร่าเน้นการรักษาคุณค่าวัฒนธรรมของแหล่งมรดกและคำนึงถึงปัจจัยที่ส่งผลในอนาคตก่อนการตัดสินใจเลือกวิธีอนุรักษ์ที่เหมาะสมตามสภาพการณ์ซึ่งแบ่งเป็นสามขั้นตอนหลัก

2.1 การทำความเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรม

คือการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย ด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี ด้านลักษณะการก่อสร้าง ด้านสุนทรียภาพ ด้านอายุด้านการใช้สอย(เศรษฐกิจร่วมสมัย)และด้านสังคม โดยเน้นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับสถานที่ ได้แก่(1)ความสัมพันธ์ของคนกับสถานที่(2)ความหมายของพื้นที่ (3) ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับบริบทโดยรอบและดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจสภาพอาคารและจัดทำเป็นข้อมูลกายภาพรวมทั้งแบบสันนิษฐานอาคารดั้งเดิม

2.2 การพัฒนาโยบาย

คือขั้นตอนการระบุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาคารและการระบุทางเลือกในการอนุรักษ์พร้อมแนวทางการจัดการ ด้วยวิธีการรักษาได้แก่

1) การบำรุงรักษา คือการซ่อมแซมสภาพอาคารโดยที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับโครงสร้างทางกายภาพ

2) สงวนรักษา คือ รักษาโครงสร้างทางกายภาพให้คงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ป้องกันไม่ให้เกิดการเสื่อมสภาพ

3) การบูรณะ คือ การซ่อมแซมให้สภาพอาคารกลับสู่ยุคที่ถูกต้อง โดยไม่ใส่วัสดุใหม่ลงในโครงสร้างทางกายภาพ

4) ปรับเปลี่ยนการใช้สอย คือ การปรับปรุงการใช้สอยทำให้เหมาะกับพื้นที่ปัจจุบันหรือทำให้เกิดการใช้สอยใหม่โดยมีผลกระทบต่ออาคารน้อยที่สุด

5) ปฏิสังขรณ์ คือ การซ่อมแซมให้สภาพอาคารกลับสู่ยุคที่ถูกต้อง โดยใส่วัสดุใหม่ลงในโครงสร้างทางกายภาพ

2.3 การบริหารจัดการที่สอดคล้องกับนโยบาย

คือการดำเนินการตามแผนงานโดยที่รบกวนแหล่งมรดกตามความจำเป็นและจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม

3. กระบวนการวิจัย

การศึกษานี้ได้ทำการสำรวจกายภาพอาคารและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1) เก็บข้อมูลกายภาพอาคาร ใช้การสำรวจและประเมินผลคุณภาพทางกายภาพของกรณีศึกษา จำนวน 10 แห่ง ตามตัวชี้วัดอ้างอิงจากมาตรฐานการบูรณะและมาตรฐานการฟื้นฟูของสหรัฐอเมริกา

2) เก็บข้อมูลการบริหารงานอนุรักษ์ โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการอนุรักษ์ของกรณีศึกษาและเปรียบเทียบการดำเนินการตามแนวคิดกระบวนการวางแผนการอนุรักษ์ ได้แก่

- (1) ความเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรม
- (2) การเลือกวิธีการอนุรักษ์
- (3) การบริหารจัดการงานอนุรักษ์

4. ผลการศึกษา

4.1 การประเมินคุณภาพทางกายภาพของกรณีศึกษา

จากการวิเคราะห์ผลตามมาตรฐานการอนุรักษ์ พบว่า กรณีศึกษาที่มีผลทางกายภาพอาคารเป็นไปตามมาตรฐานแบ่งออกได้สองกลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ดำเนินการด้วยวิธีการบูรณะ ได้แก่ ตึกแถวถนนอัมรินทร์ และตึกแถวโค้งถนนพระอาทิตย์ โดยสามารถรักษาภาพรวมอาคาร รักษาองค์ประกอบและวัสดุ เทคนิคการก่อสร้างและงานฝีมือดั้งเดิม ด้วยการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดและเปลี่ยนตามหลักฐาน และกลุ่มที่ 2 ดำเนินการด้วยวิธีการฟื้นฟู ได้แก่ ตึกแถวริมถนนบ้านหม้อ และร้าน Passport Book-store โดยการรักษาภาพรวมอาคารไว้ได้ มีการเปลี่ยนแปลงกายภาพอาคารที่ไม่กระทบต่อรูปแบบดั้งเดิมของอาคาร

และกรณีศึกษาที่มีคุณภาพทางกายภาพไม่เป็นไปตามมาตรฐาน แบ่งออกได้สองกลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ดำเนินการด้วยวิธีการฟื้นฟู ได้แก่ โรงแรม Old Capital Bike ร้าน Dialogue Coffee and Gallery โรงแรม Way La hostel ร้าน Dragon Eyes ถนนสามเสนและตึกแถวถนนตะนาว ช่วงที่ 1 โดย การต่อเติมและเปลี่ยนแปลงกายภาพอาคารส่งผลกระทบต่อภาพรวมอาคารทำให้อาคารลักษณะ

ของอาคารสูญหายและกลุ่มที่ 2 ไม่มีการดำเนินการด้วยวิธีการอนุรักษ์ ได้แก่ ตึกแถวชุมชนวังแดง โดยภาพรวมของอาคารทรุดโทรมไม่ได้รับการรักษา ซึ่งองค์ประกอบที่ชำรุดถูกทดแทนด้วยวัสดุใหม่ตามการใช้งานซึ่งไม่เป็นไปตามลักษณะดั้งเดิม

4.2 รูปแบบการดำเนินการที่มีผลต่อคุณภาพทางกายภาพของกรณีศึกษา

จากการเปรียบเทียบการดำเนินการตามกระบวนการอนุรักษ์ของแต่ละกรณีศึกษา (ดังตารางที่ 1) พบว่า กรณีศึกษาที่มีคุณภาพเป็นไปตามมาตรฐานส่วนใหญ่ดำเนินการตามแนวคิดกระบวนการอนุรักษ์ ในส่วนของกรณีศึกษาที่ไม่ได้ดำเนินการตามกระบวนการอนุรักษ์เกือบทั้งหมดจะมีคุณภาพอาคารที่ไม่ได้มาตรฐาน โดยแบ่งการดำเนินการที่ส่งผลต่อคุณภาพทางกายภาพออกเป็น 4 รูปแบบ ประกอบไปด้วย

รูปแบบที่ 1 ดำเนินการตามแนวคิดกระบวนการอนุรักษ์ ส่งผลให้มีคุณภาพทางกายภาพเป็นไปตามมาตรฐาน โดยดำเนินการจัดการตามลำดับ มีการให้ความสำคัญกับคุณค่าทางวัฒนธรรม ศึกษาสภาพอาคารและจัดทำเอกสารมีการคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องและเลือกวิธีการอนุรักษ์วางแผนการเปลี่ยนแปลงกายภาพโดยรักษาภาพรวมและคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้ และมีการจัดการด้านการเงินและบุคลากรอย่างเหมาะสม ได้แก่ (1) ตึกแถวถนนอัมรินทร์ ตรงข้ามศาลฎีกา (2) ห้างเพชร วิจิตรมณี ตึกแถวโค้งถนนพระอาทิตย์ และ (3) ตึกแถวถนนบ้านหม้อ ปากคลองตลาด

รูปแบบที่ 2 ไม่ได้ดำเนินการตามแนวคิดกระบวนการอนุรักษ์ แต่มีคุณภาพตามมาตรฐาน โดยให้ความสำคัญกับการใช้สอยและการรักษาความสัมพันธ์ของอาคารกับพื้นที่ มีการคำนึง

ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาคารและเลือกวิธีการอนุรักษ์โดยรักษาภาพรวมของอาคารไว้และเปลี่ยนแปลงกายภาพอาคารให้น้อยที่สุด มีการจัดการด้านการเงินที่เหมาะสมกับขนาดโครงการ แต่ไม่มีการจัดหาบุคคลที่มีความชำนาญงานอนุรักษ์ ได้แก่ (4) ร้าน Passport Bookstore ถนนพระสุเมรุ

รูปแบบที่ 3 ไม่ได้ดำเนินการตามกระบวนการอนุรักษ์ ส่งผลให้ไม่มีคุณภาพตามมาตรฐาน โดยให้ความสำคัญกับการใช้สอยและด้านสุนทรียภาพอาคาร มีศึกษาสภาพอาคาร มีการคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องและเลือกวิธีการอนุรักษ์ โดยให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงกายภาพตามการใช้สอยเป็นหลักซึ่งกระทบต่อสภาพอาคารทำให้ภาพรวมของอาคารเปลี่ยนแปลงไปมาก มีการจัดการด้านการเงินที่เหมาะสมกับขนาดโครงการแต่บุคลากรที่ดำเนินการไม่มีความชำนาญงานอนุรักษ์ ได้แก่ (5) โรงแรม Way La hostel ถนนสามเสน (6) ร้าน Dragon Eyes ถนนสามเสน (7) ตึกแถวริมถนนตะนาว ช่วงที่ 1 ร้าน Dialogue Coffee and Gallery ถนนพระสุเมรุ (9) โรงแรม Old capital bike inn

รูปแบบที่ 4 ไม่ได้ดำเนินการอนุรักษ์ ส่งผลให้อาคารไม่มีคุณภาพ โดยที่ให้ความสำคัญในด้านการใช้สอยและการรักษาความสัมพันธ์ของอาคารกับพื้นที่ มีการคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาคารซึ่งไม่มีวิธีการอนุรักษ์ รักษาภาพรวมของอาคารไว้ด้วยการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงกายภาพอาคารตามการใช้สอย ไม่มีการจัดการด้านการเงินและจัดหาบุคลากรมาดำเนินการ ได้แก่ (10) ตึกแถวชุมชนวังแดง ถนนหลวง

ตารางที่ 1 แสดงการดำเนินการอนุรักษ์ที่ส่งผลต่อคุณภาพงานอนุรักษ์ของกรณีศึกษา

กรณีศึกษา	การถือครอง	มาตรฐานการอนุรักษ์	บทบาทของผู้ดำเนินการอนุรักษ์ตามกระบวนการวางแผนการอนุรักษ์ของกฎบัตรเบอร์รา		
			การทำความเข้าใจคุณค่า	การเลือกวิธีการอนุรักษ์	การบริหารจัดการงานอนุรักษ์
(1) ตึกแถวถนนอัษฎางค์ (ตรงข้ามศาลฎีกา)	เป็นเจ้าของทรัพย์สิน	เป็นไปตามมาตรฐาน	●	●	●
(2) ห้างเพชร วิจิตรมณี ตึกแถวถนนพระอาทิตย์	เป็นเจ้าของทรัพย์สิน	เป็นไปตามมาตรฐาน	●	●	●
(3) ตึกแถวถนนบ้านหม้อ (ปากคลองตลาด)	เป็นเจ้าของทรัพย์สิน	เป็นไปตามมาตรฐาน	●	●	●
(4) ร้าน Passport Bookstore (ถนนพระสุเมรุ)	การเช่า	เป็นไปตามมาตรฐาน	x	●	x
(5) โรงแรม Way La hostel (ถนนสามเสน)	การเช่า	ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน	x	●	x
(6) ร้าน Dragon Eyes (ถนนสามเสน)	การเช่า	ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน	x	●	x
(7) ตึกแถวริมถนนตะนาว ช่วงที่ 1	การเช่า	ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน	x	●	x
(8) ร้าน Dialogue Coffee (ถนนพระสุเมรุ)	การเช่า	ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน	x	●	x
(9) โรงแรม Old capital bike inn (ถนนพระสุเมรุ)	เป็นเจ้าของทรัพย์สิน	ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน	x	●	x
(10) ตึกแถวชุมชนวังแดง (ถนนหลวง)	การเช่า	ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน	x	x	x

4.3 บทบาทของผู้ดำเนินการที่ส่งผลต่อคุณภาพงานอนุรักษ์

จากการวิเคราะห์ลักษณะการครอบครองของผู้ดำเนินการอนุรักษ์ที่ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินการ พบว่า ลักษณะการครอบครองไม่ว่าจะเป็นเจ้าของที่ดินหรือผู้เช่าไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้อาคารมีคุณภาพงานอนุรักษ์ เป็นไปตามมาตรฐาน สิ่งสำคัญในการดำเนินการให้อาคารมีคุณภาพ คือ ผู้ดำเนินการควรมีการวางนโยบายและการจัดการที่เหมาะสมกับอาคารเก่า ควรทำความเข้าใจคุณค่าของอาคารเก่าและศึกษาวิธีการรักษาคุณค่านั้นไว้ และควรคำนึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องและจัดการกับปัจจัยนั้นๆ ก่อนการวางแผนดำเนินการ

ซึ่งกรณีศึกษาที่มีคุณภาพงานอนุรักษ์ คือ ผู้ดำเนินการมีการศึกษาคุณค่าของอาคารและศึกษาวิธีการรักษาที่เหมาะสม โดยบริหารงานตามลำดับกระบวนการอนุรักษ์ จึงส่งผลให้มีคุณภาพได้แก่ (1) ตึกแถวถนนอัษฎางค์ตรงข้ามศาลฎีกา (2) ห้างเพชร วิจิตรมณีตึกแถวโค้งถนนพระอาทิตย์ และ (3) ตึกแถวถนนบ้านหม้อปากคลองตลาด ในบางกรณีศึกษาไม่ได้ดำเนินการตามกระบวนการอนุรักษ์แต่มีคุณภาพทางกายภาพเป็นไปตามมาตรฐาน ได้แก่ (4) ร้าน Passport Bookstore ถนนพระสุเมรุ เพราะเลือกปรับการใช้สอยใหม่โดยไม่เปลี่ยนแปลงกายภาพของตึกแถวเก่า ทั้งนี้เพราะปัจจัยด้านต้นทุนและเวลาในการปรับปรุงอาคาร จึงส่งผลให้ภาพรวมอาคารยังคง

คุณค่าไว้ ซึ่งกรณีศึกษาส่วนใหญ่ที่ดำเนินการปรับปรุงตึกแถวเก่าด้วยวิธีเดียวกันนี้มักจะเปลี่ยนแปลงสภาพอาคารมากเกินไปจนสูญเสียภาพรวมโครงการ ได้แก่ (5) โรงแรม Way La hostel ถนนสามเสน (6) ร้าน Dragon Eyes ถนนสามเสน (7) ตึกแถวริมถนนตะนาว ช่วงที่ 1 ร้าน Dialogue Coffee and Gallery ถนนพระสุเมรุ (9) โรงแรม Old capital bike inn ซึ่งกรณีศึกษาดังกล่าวมีผู้ดำเนินการที่ขาดการทำความเข้าใจคุณค่าและดำเนินการโดยไม่ได้ศึกษาวิธีการรักษาที่เหมาะสม ซึ่งผู้ดำเนินการเหล่านี้มีทั้งเจ้าของที่ดินและผู้เช่าปะปนกัน (ดังตารางที่ 1) แสดงถึงคุณภาพงานอนุรักษ์ที่ไม่ได้มีผลมากจากลักษณะการถือครองของผู้ดำเนินการ

4.4 ข้อเสนอแนะ

ภาคเอกชนที่ครอบครองตึกแถวเก่าในพื้นที่กรุงเทพมหานครและพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออกสามารถดำเนินการอนุรักษ์ได้อย่างมีคุณภาพ จากกรณีศึกษาที่ดำเนินการแล้วและมีผลสภาพอาคารที่มีคุณภาพเป็นไปตามมาตรฐาน แต่การอนุรักษ์ยังไม่ประสบความสำเร็จในภาพรวมเป็นเพราะยังไม่มีกรอบของกระบวนการอนุรักษ์ตามกฎหมาย ภาครัฐจึงควรใช้มาตรการในการกำหนดกรอบการดำเนินงานเพื่อให้เอกชนอื่นที่ครอบครองตึกแถวเก่าได้ดำเนินการอย่างถูกต้อง

รายการอ้างอิง

- กองจัดรูปที่ดินและปรับปรุงฟื้นฟูเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. (2558). *อาคารที่มีคุณค่าในพื้นที่ต่อเนื่องกรุงเทพมหานครฝั่งตะวันออก*. ปทุมธานี: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยงธินทร์ พิมลเสถียร. (2557). *การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและการอนุรักษ์เมือง* (พิมพ์ครั้งที่2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Australia ICOMOS. (1979). *Burra Charter*. สืบค้นเมื่อ 22 พฤศจิกายน 2559, จาก <http://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes>.
- National Park Service U.S. Department of The Interior. (1916). *The secretary of the interior's standards*. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2560, จาก <https://www.nps.gov/tps/standards.htm>.

แนวทางการอนุรักษ์ตึกแถวสำหรับเอกชนในพื้นที่เขตอนุรักษ์ เมืองเก่าภูเก็ต กรณีศึกษา ตึกแถวบนถนนกลางและถนนเขาวราช

Guidelines for the Conservation of Private Shophouse in Phuket Old Town

อรวรรณ ศาสณีกุล¹ และ รศ. ดร. ยงธนิตร์ พิมลเสถียร²

Orawan Sasaneeyakul¹ and Assoc. Prof. Yongtanit Pimonsathean, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: ar5416610193@gmail.com¹, pimonsay@gmail.com²

บทคัดย่อ

ภูเก็ตเป็นหนึ่งในเมืองเก่าที่ประกาศตามระเบียบคณะรัฐมนตรีให้เป็น “เขตพื้นที่เมืองเก่า” เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2560 แต่ในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการในการปกป้องและอนุรักษ์อย่างเพียงพอทำให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ด้านหน้าของตึกแถวส่วนใหญ่ที่อยู่ในการครอบครองของเอกชนจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาสาเหตุปัจจัยและความต้องการของผู้อยู่อาศัยและผู้เช่าตึกแถว ในด้านการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารตึกแถวดังกล่าว เพื่อนำมาเสนอให้เป็นมาตรการของภาครัฐในการอนุรักษ์อาคารตึกแถวของเอกชนต่อไป โดยศึกษาทางกายภาพและเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามของผู้อยู่อาศัยและผู้เช่าตึกแถวในเขตเมืองเก่า จำนวน 217 ราย และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 ราย จากการวิจัยพบว่า ผู้เช่าและผู้อยู่อาศัยขาดความตระหนักด้านความแท้ของอาคาร คือ ด้านการออกแบบ ด้านวัสดุและด้านช่างฝีมือ ขาดแนวทางการปรับปรุงอาคารตึกแถวจากภาครัฐ ขาดแรงจูงใจในการเงินและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องขาดความรู้ด้านขั้นตอนการซ่อมอาคารอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามกระบวนการ ดังนั้นแนวทางการอนุรักษ์ตึกแถวของเอกชนจะต้องมี 1. การควบคุมด้านกายภาพ โดยการออกกฎหมายให้มีการคำนึงถึงความแท้ของอาคาร 2. ด้านการบริหารจัดการ โดยการจัดหามาตรการแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาช่วย การให้รางวัลแก่ผู้ที่อนุรักษ์อาคารและส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรวมถึงจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการขออนุญาตก่อสร้างดัดแปลงอาคาร

คำสำคัญ: รูปลักษณ์ด้านหน้าอาคารตึกแถว อนุรักษ์อาคารตึกแถว แรงจูงใจของเอกชน

Abstract

The old commercial quarter in Phuket has been proclaimed by the Cabinet as an “old town” since April 11, 2017, but there are no adequate and practical measures to protect and conserve the area and historical became problematic. There is a poor facade treatment of old historic shophouse which is possessed by private ownership. Thus, there is a necessary to study the causes, factors, and requirements of shopkeepers and shop owners, in order to

put accommodation for preserving privately owned shophouse to the government on imposing measures for preservation. The physical survey and questionnaire were conducted to 217 shophouse and 5 government officials were interviewed. The research indicates that shopkeepers and shop owner lack awareness toward authenticity in design, material, and workmanship, no appropriate shophouse guidelines from government, no provision of financial incentives, and government officials concerned lacked the knowledge of the conservation building improvement process. Therefore, the approach to preservation are 2 ways to conserve private shophouse, 1) Physical control by the law to restrict the design of shophouse facade and 2) Conservation management regulation for private shophouse should provide economic incentives, awarded to those who preserve buildings and promote cultural tourism, and organize the training of officials related to the application for building construction modifications.

Keywords: Shophouse Façade, Shophouse Conservation, Incentives for Private Ownership

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภูเก็ตเป็นหนึ่งในเมืองเก่าที่ประกาศตามระเบียบคณะรัฐมนตรีให้เป็น "เขตพื้นที่เมืองเก่า" เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2560 (สำนักงานจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2560) แต่ยังไม่มีการดำเนินการในการปกป้องและอนุรักษ์อย่างเพียงพอ จึงเกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงของตึกแถวที่อยู่ในการครอบครองของเอกชน เนื่องจากการพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองท่องเที่ยว คนภายนอกสนใจเข้ามาลงทุนธุรกิจเพื่อแสวงผลกำไรเพราะเห็นถึงศักยภาพที่เป็นจุดขายในความเป็นเมืองเก่า เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น เกิดช่องทางทางพาณิชย์ทางเศรษฐกิจ (Economic gain) การหารธุรกิจใหม่เข้ามาทดแทนการค้าขายแบบดั้งเดิมเพื่อให้เศรษฐกิจของเมืองเกิดการขับเคลื่อน ส่วนหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือการใช้สถาปัตยกรรมที่เก่าแก่นับร้อยปีเป็นสินค้าเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว เกิดเป็นค่านิยมในการ

ปรับปรุงอาคารเพื่อใช้ในทางธุรกิจสมัยใหม่ ส่งผลกระทบต่อ "ตึกแถว" ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดย "ตึกแถว" เหล่านี้ถูกปรับเปลี่ยน ดัดแปลงรูปด้านหน้าอาคาร รวมไปถึงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยภายใน การนำเอาสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เข้าไปแทนที่รูปแบบดั้งเดิมโดยไม่เคารพต่อประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมเป็นการทำลายภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอาคารที่สืบทอดเรื่องราวจากอดีต อาจเนื่องด้วยยังไม่มีกรรวบรวมข้อมูลด้านที่มาของรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ถูกต้อง ขาดการจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปด้านหน้าอาคารตึกแถวอีกทั้งไม่มีมาตรการอนุรักษ์ตึกแถวสำหรับภาคเอกชน จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาสาเหตุปัจจัยและความต้องการของผู้อยู่อาศัยและผู้เช่าตึกแถว เพื่อนำมาเสนอเป็นมาตรการของภาครัฐในการอนุรักษ์อาคารตึกแถวของเอกชนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงรูปด้านหน้าอาคารตึกแถว
- 2) ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการ ตึกแถวและมาตรการแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ ในการอนุรักษ์ตึกแถวของเอกชน

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1) ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา ทำการศึกษา พื้นที่บริเวณย่านเมืองเก่า อำเภอเมืองภูเก็ต โดยทำการสำรวจตึกแถวบนถนนกลางและถนน เขาวราช (รูปที่ 1)

รูปที่ 1 แสดงขอบเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ต และอาคารตึกแถวที่ทำการศึกษา

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาลักษณะทาง กายภาพด้านหน้าของสถาปัตยกรรมตึกแถวใน ชุมชนเมืองเก่า องค์ประกอบด้านหน้าอาคารที่ มีผลต่อภาพลักษณ์โดยรวมของย่าน ประกอบด้วย สัดส่วนของรูปด้านหน้าอาคาร หลังคาและ วัสดุผนังหลังคา ชายคา ช่องแสง หน้าต่าง กรอบ หน้าต่าง ช่องลมประตู ประตู และรายละเอียด ตกแต่งอาคาร ลวดลายปูนปั้น ลวดลายบัวควาน และประตู และหอนอกาก็

1.4 วิธีการวิจัย

- 1) ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยการ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบอาคารตึกแถวเก่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงการใช้งานตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน รวมถึงเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากบทความวิชาการ วารสาร งานวิจัย และทฤษฎี
- 2) สร้างเครื่องมือแบบสอบถาม กำหนด ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสภาพ อาคารในปัจจุบันและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง สภาพของอาคารที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจาก ความคิดเห็นของผู้ใช้งานอาคารตึกแถวเก็บ รวบรวมข้อมูลปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง รูปแบบของรูปด้านหน้าอาคารตึกแถว วิเคราะห์ รูปแบบลักษณะรูปด้านของตึกแถวที่เหมาะสม
- 4) นำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ตึกแถว ของเอกชนในพื้นที่เขตอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ต

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 เกณฑ์การประเมินคุณค่าของมรดกทาง วัฒนธรรม

การประเมินคุณค่าความสำคัญด้าน ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม (Historical and cultural significance) เป็นการศึกษาทาง ด้านเอกสาร (archival study) ครอบคลุมที่มา ของข้อมูลที่สามารถอ้างอิงได้จากทั้งแผนที่เก่า เอกสารเก่า ภาพถ่ายเก่า ประวัติศาสตร์บอก เล่า แบบอาคารเก่า เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงใน การปรับปรุงหรือซ่อมแซมอาคารที่ได้รับการ อนุรักษ์ให้อาคารนั้นยังสามารถแสดงให้เห็นถึง ประวัติศาสตร์ความเป็นมาได้

การประเมินคุณค่าความสำคัญด้านสถา- ปติยกรรม (Architectural significance) เป็นการ

ศึกษาด้านกายภาพ (Physical study) จากการสำรวจสภาพโครงสร้างฐานราก สภาพภายนอกภายใน การปรับปรุงต่อเติม สภาพความเสียหาย ผัง รูปด้าน รูปตัด สภาพปัจจุบัน

การทดสอบความแท้ (Test of authenticity) เพื่อพิจารณาว่าอาคารนั้นหลงเหลือความแท้จากรูปแบบดั้งเดิมอยู่มากน้อยเพียงใด โดยการพิจารณากายภาพใน 4 ประเด็น

1. ด้านการออกแบบหรือรูปแบบที่ได้รับการออกแบบมาแล้ว (Design)
2. ด้านวัสดุ (Material)
3. ด้านช่างฝีมือ (Workmanship)
4. ด้านสภาพแวดล้อมหรือที่ตั้งโดยรอบ (Setting)

2.2 การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ด้านกรรมสิทธิ์การถือครอง

กรรมสิทธิ์การถือครองอาคารส่งผลต่อลักษณะการบริหารจัดการอาคารที่ต่างกันไป ในที่นี้ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบข้อแตกต่างเรื่องรูปแบบการบริหารจัดการอาคารอนุรักษ์ที่อยู่ใน การดูแลของภาครัฐและเอกชน (ตารางที่ 1) พบว่าอาคารที่อยู่ในการครอบครองของเอกชนยังคงขาดการดูแลด้านงบประมาณการบำรุงรักษาอาคาร วิธีการต่อรองกับผู้เช่าและการเจ้าของอาคารถูกรอนสิทธิในทรัพย์สิน

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบข้อแตกต่างด้านรูปแบบการบริหารจัดการอาคารอนุรักษ์ที่อยู่ในการครอบครองของภาครัฐและเอกชน

	ภาครัฐ	เอกชน
ประเภท	อาคารสาธารณะ	อาคารส่วนบุคคล
ระบบการจัดการ	top-down	bottom-up
การต่อรอง	รัฐมีอำนาจในการต่อรองกับผู้เช่าอาคาร	หน่วยงานที่เข้ามาดูแลขาดทักษะการต่อรองกับผู้เช่า
การดูแลอาคาร	สามารถทำให้การปรับปรุงอาคารนั้นได้รับความเห็นชอบด้วยกฎหมาย	ผู้เช่าหรือเจ้าของอาคารขาดแรงจูงใจในการบำรุงรักษาอาคาร
งบประมาณ	มีงบประมาณในการบำรุงรักษาอาคาร	ขาดงบประมาณในการบำรุงรักษาอาคาร
สิทธิในทรัพย์สิน	สิทธิในทรัพย์สินเป็นของภาครัฐ	เจ้าของอาคารเสียสิทธิหรือการรอนสิทธิในทรัพย์สิน
ลักษณะทางกายภาพของอาคาร	ลักษณะทางกายภาพของอาคารได้รับการอนุรักษ์และอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างดี แต่สภาพความเป็นชุมชนของพื้นที่สูญหายไป	ลักษณะทางกายภาพของอาคารมีความเสื่อมโทรม แต่ยังคงรักษาสถาปัตยกรรมของความเป็นชุมชน

หมายเหตุ อ้างอิงข้อมูลจาก The Journal of the Siam Society, 2012: ต่อลิต 2553 โดยผู้วิจัย, 2560

2.3 แนวคิดและทฤษฎี เกี่ยวกับการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์อาคารเก่า

การสร้างแรงจูงใจเป็นมาตรการทางเศรษฐศาสตร์จากภาครัฐให้กับเอกชน อาจช่วยให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อาคารเก่ามากขึ้น โดยหลักการมีมาตรการแรงจูงใจ มีผู้อธิบายไว้ว่า “หากท่านดูแลทรัพย์สินที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม รัฐจะช่วยสนับสนุนเงินทุนทางสังคมให้ท่าน” (Morris 1992, p. 3 อ้างใน ยงธินศรี 2557) โดยแรงจูงใจที่รัฐให้แก่เอกชนแบ่งเป็น 2 ประเภท

2.3.1 แรงจูงใจทางตรง (Direct incentive) การที่รัฐให้การสนับสนุนด้านการเงินโดยตรงแก่เอกชนที่เป็นเจ้าของทรัพย์สิน

2.3.2 แรงจูงใจทางอ้อม (Indirect incentive) ภาครัฐใช้มาตรการด้านอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ด้านการเงิน

2.4 ปรากฏการณ์เจเนตรีฟิเคชัน

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นควบคู่กับการฟื้นฟูเมือง คือ การมีกลุ่มผู้เข้ามาอยู่ใหม่ซึ่งเป็นระดับชนชั้นกลางขึ้นไป ทำให้มูลค่าของที่ดินและค่าเช่าสูงขึ้น กายภาพของอาคารถูกพัฒนาเพื่อประกอบธุรกิจ ร้านค้าท้องถิ่นถูกถอดถอนให้ออกไป เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นแต่สูญเสียความใกล้ชิดของคนในย่าน รวมทั้งสูญเสียความแท้ของมรดกวัฒนธรรมจากการปรับการใช้สอยอาคารอย่างขาดหลักเกณฑ์และการคำนึงถึงภาพรวมของย่านชุมชน (จาตุรงค์, 2546)

3. ระเบียบวิธีการวิจัย

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ โดยการรวบรวมข้อมูลและสำรวจทางกายภาพเกี่ยวกับพื้นที่และรูปแบบอาคารตึกแถว ลักษณะการเปลี่ยนแปลงการใช้งานอาคารตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเข้ามามีส่วนร่วมของภาครัฐในการปรับเปลี่ยนพื้นที่อาคาร ความต้องการของผู้อยู่อาศัยในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาคารเพื่อให้อตอบสนองการใช้งาน รวมไปถึงสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเขตอนุรักษ์เมืองเก่าจังหวัดภูเก็ต โดยสัมภาษณ์ผู้อาศัยและผู้เช่า 143 ราย จากจำนวนทั้งสิ้น 217 ราย และส่วนราชการผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปรับปรุงหรือซ่อมแซมอาคารตึกแถว จำนวน 5 ราย

ข้อมูลทุติยภูมิ ศึกษาจากบทความวิชาการ

วารสาร งานวิจัย รายงานของส่วนราชการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.2 การวิเคราะห์ผลและนำเสนอ

1. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปด้านหน้าอาคาร จากการตอบสอบถามและวิเคราะห์โดยใช้หลักการทางสถิติ นำเสนอเป็นตารางและการพรรณนา

2. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบด้านหน้าอาคารนำเสนอโดยภาพจากการเขียนแบบสถาปัตยกรรม

3. วิเคราะห์การบริหารจัดการตึกแถวและมาตรการแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ในการอนุรักษ์ตึกแถวของเอกชน นำเสนอเชิงพรรณนา

4. ผลการวิจัย

4.1 จากผลสำรวจพบว่าสถานการณ์ถือครองอาคารตึกแถวในพื้นที่เมืองเก่า สัดส่วนของเจ้าของอาคารต่อผู้เช่ามีอัตราส่วนครึ่งต่อครึ่ง (50.1 และ 44.8 ตามลำดับ) และระยะเวลาการใช้งานอาคารร้อยละ 32.2 อยู่ในชว่นน้อยกว่า 5 ปี แสดงถึงการย้ายออกของคนท้องถิ่นดั้งเดิมและถูกแทนที่ด้วยคนรุ่นใหม่ที่เข้ามาใช้อาคารเกิดเจเนตรีฟิเคชัน อีกทั้งเมืองเก่าภูเก็ตยังเป็นย่านที่มีรายได้ต่อเดือนของกิจการสูง พื้นที่ชั้น 1 ของอาคารถูกใช้ในการประกอบธุรกิจมากกว่าร้อยละ 60 บ่งชี้ถึงสภาพของเศรษฐกิจที่อยู่ในเกณฑ์ดีมีการหมุนเวียนของเงินจากการท่องเที่ยวภายในพื้นที่และยังบ่งชี้ถึงการปรับเปลี่ยนด้านหน้าอาคารเพื่อให้สอดคล้องกับกิจการ และการใช้ประสิทธิภาพของอาคารนั้นอาจยังใช้ได้ไม่เต็มที่จากการสำรวจ พบว่า ชั้น 2 ของอาคารถูกปล่อยว่างถึง 23% หากชั้น 2 ของอาคารมีการใช้งานเป็นร้านอาหารหรือคาเฟ่ก็อาจส่งผลต่อรูปด้านหน้าอาคาร จากความคิดเห็นในการเลือก

ทางเลือกการปรับปรุงอาคาร พบว่า เจ้าของอาคารยังคงให้ความสำคัญและใช้รูปแบบดั้งเดิมร้อยละ 61.3 แต่ผู้เช่าร้อยละ 48.5 เลือกรักษาเฉพาะองค์ประกอบบางส่วนของด้านหน้าอาคาร แสดงถึงความเสี่ยงที่องค์ประกอบสำคัญจะถูกลดทอนรายละเอียดหายไปจากรูปด้านหน้าอาคารและลดคุณค่าของสถาปัตยกรรม

4.2 ความคิดเห็นด้านการปรับปรุงอาคาร ตึกแถวของเอกชน

รูปด้านหน้าอาคารในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนจากรูปแบบดั้งเดิมให้สอดคล้องกับลักษณะการใช้งานและมีแนวโน้มที่จะมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น (รูปที่ 2) ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ ลักษณะ/ประเภทของกิจการที่เปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยม ข้อจำกัดด้านช่างฝีมือและวัสดุ การไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนที่ครอบคลุมไปถึงองค์ประกอบด้านหน้าอาคาร เจ้าของอาคารไม่ทราบถึงขั้นตอนในการปรับปรุงหรือซ่อมแซมอาคารอนุรักษ์ การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์การถือครองอาคาร สถานะการถือครองอาคาร ระยะเวลาที่ใช้งานตึกแถวและทุนในการประกอบกิจการ ทำให้เกิดการสูญเสียความแท้ในด้านของการออกแบบและวัสดุนำไปสู่การวิเคราะห์การควบคุมคุณภาพ

ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 2 (1) เปรียบเทียบรูปด้านหน้าอาคารปัจจุบัน กับ (2) การเปลี่ยนแปลงในขนาดเมื่อพิจารณาจากความคิดเห็นของผู้เช่าและผู้อยู่อาศัย

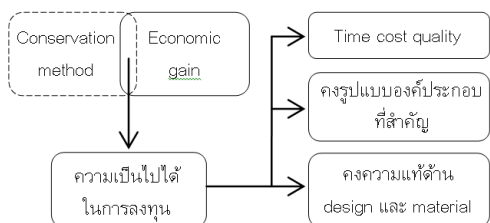
4.3 สภาพการณ์ที่สะท้อนถึงปัญหาการอนุรักษ์ ในปัจจุบัน

จากกระแสการอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ตที่มีมาระยะเวลาหนึ่งยังคงสะท้อนปัญหาการอนุรักษ์ในหัวข้อดังนี้ 1. ข้อบกพร่องของการกำกับดูแลในเรื่องของระยะเวลาการดำเนินการหรือการขออนุญาตดำเนินการจากภาครัฐนั้นใช้เวลานานกว่าที่ควรจะเป็น 2. ไม่มีการควบคุมความหลากหลาย โดยจะพิจารณาในสองแง่มุมคือความหลากหลายของผู้อาศัยหรือผู้เช่า และความหลากหลายของการใช้งานตึกแถวส่งผลให้รูปด้านหน้าอาคารตึกแถวมีความหลากหลายตามไปด้วย 3. ขาดการให้คำปรึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้อยู่อาศัยและผู้เช่าพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับทางภาครัฐแต่เป็นเพราะการดำเนินงานที่ล่าช้าและไม่ทำตามข้อตกลงที่ให้กับผู้อยู่อาศัยและผู้เช่าจึงทำให้เมื่อภาครัฐขอความร่วมมือ ประชาชนจึงไม่ให้ความสำคัญและขาดความเชื่อมั่นในการทำงาน 4. ข้อบกพร่องทางวิชาชีพในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปรับปรุงดูแลมรดกวัฒนธรรมยังขาดความเข้าใจถึงขั้นตอนและรูปแบบการอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามกระบวนการ 5. การหารายได้จากการท่องเที่ยวนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ไม่มีประสิทธิภาพ ความไม่สมดุลระหว่างการแทรกแซงของภาครัฐในการพัฒนาพื้นที่เขตอนุรักษ์เพื่อใช้ในธุรกิจการท่องเที่ยวมากกว่าการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เพื่อรักษาประวัติศาสตร์

4.4 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการอาคาร ตึกแถวเก่าของเอกชนในพื้นที่เขตอนุรักษ์ เมืองเก่าภูเก็ต

แนวทางการอนุรักษ์ตึกแถวสำหรับเอกชนในพื้นที่เขตอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ต
กรณีศึกษา ตึกแถวบนถนนถลางและถนนเยาวราช
อรวรรณ ศาสณียกุล และ รศ. ดร. ยงฉนิศร์ พิมลเสถียร

1) การออกกฎหมายควบคุมกายภาพ (Design Guideline) ให้มีการคำนึงถึงความแท้ของอาคารทั้งในด้านของรูปแบบ วัสดุ และช่างฝีมือ

ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 3 เสนอแนวคิดการควบคุมกายภาพจากจุดรวมของการอนุรักษ์และเศรษฐกิจการค้า

2) ด้านการบริหารจัดการการอนุรักษ์อาคารตึกแถวของเอกชน โดย 2.1 การจัดทำมาตรการด้านแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาช่วย จากการศึกษาพบว่ามาตรการที่เอกชนเห็นด้วยมากที่สุด 3 อันดับ คือ 1) การได้ทุนสมทบจากรัฐตามเปอร์เซ็นต์ที่เหมาะสม 2) เสียค่าใช้จ่ายในการปรึกษาผู้เชี่ยวชาญในอัตราที่ต่ำหรือไม่เสียค่าใช้จ่ายเลย 3) การให้กู้พิเศษสำหรับการซ่อมแซมปรับปรุงเพื่อการอนุรักษ์อาคาร แรงจูงใจด้านอื่น ๆ เช่น การให้รางวัลแก่ผู้ที่อนุรักษ์อาคาร 2.2 ส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการขออนุญาตก่อสร้างดัดแปลงอาคาร

รายการอ้างอิง

จาดุรงค์ โปคะรัตนศิริ. (2546). *การศึกษาปรากฏการณ์เจเนตรีฟิเคชันในการอนุรักษ์ชุมชนเมือง: กรณีศึกษาผลกระทบทางสังคมในย่านชุมชนบางลำพู กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

ต่อสิต กลีบบัว. (2553). *การเมืองในการถ่ายภาพท่องเที่ยว: การครอบงำและการต่อรองทางวัฒนธรรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรี สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยงฉนิศร์ พิมลเสถียร. (2557). *การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและการอนุรักษ์เมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมสำนักงานนโยบายแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2560). *สัมมนาวิชาการ คณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า (เอกสารการประชุม)*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

Baker, C. (Eds.) (2012). Protecting Siam's Heritage. *The Journal of the Siam Society*, 100, 123-148.